

УДК 930.2:070.484=161.2 Доманицький «1906/1910» **Інна Старовойтенко**

ТВОРЧА СПАДЩИНА ВАСИЛЯ ДОМАНИЦЬКОГО В ГАЗЕТІ «РАДА» (1906–1910 РОКИ)

Інна Старовойтенко. Творча спадщина Василя Доманицького в газеті «Рада» (1906–1910 роки). У статті всебічно презентовано творчу спадщину В. Доманицького – українського вченого, літературознавця, громадського діяча, видавця – у щоденній українській газеті «Рада». Газетні матеріали талановитого автора систематизовані за жанровим критерієм, визначені їхні основні теми, особливості, джерельне значення для дослідження сюжетів української історії, літературознавства, книговидавництва та бібліографії. У кінці додається зібрана бібліографія В. Доманицького в «Раді». Вона нараховує 91 позицію різножанрових матеріалів: передови, публіцистичні, літературознавчі статті, біографічні та краєзнавчі нариси, бібліографічні огляди українського книжково-видавничого процесу.

Ключові слова: В. Доманицький, «Рада», публіцистика, бібліографія, український національний рух, національне відродження.

Інна Старовойтенко. Творческое наследие Василия Доманицкого в газете «Рада» (1906–1910 годы). В статье всесторонне представлено творческое наследие В. Доманицкого – украинского ученого, литературоведа, общественного деятеля, издателя – в ежедневной украинской газете «Рада». Газетные материалы талантливого автора систематизированы за жанровым критерием, определены их основные темы, особенности, источниковедческое значение для исследования сюжетов украинской истории, литературы, книгоиздательства и библиографии. В конце статьи прилагается собранная библиография В. Доманицкого в газете. Она насчитывает 91 позицию материалов разных жанров: передовые, публицистические, литературоведческие статьи, биографические и краеведческие очерки, библиографические осмотры украинского книжно-издательского процесса.

Ключевые слова: В. Доманицкий, «Рада», публицистика, библиография, украинское национальное движение, национальное возрождение.

Василь Миколайович Доманицький (1877–1910) – багатогранна постать українського національного руху початку ХХ ст. За свою коротку, проте плідну діяльність він залишив помітний слід у різних сферах наукового і громадського життя: в українському літературознавстві, молодій національній публіцистиці, перспективному кооперативному рухові. В. Доманицький увійшов в українську історію і як невтомний просвітител, упорядник та редактор першого повного «Кобзаря» Т. Шевченка, науково-популярної «Історії України-Русі» М. Аркаса, автор серії книжечок актуальної тематики: «Селянська доля» (1906), «Смерть за правду (про І. Гуса)» (1907), «Товариські крамниці» (1907), «Словарик. Пояснення чужих та не дуже зрозумілих слів» (1907) «Як хазяюють селяне в чужих

краях (Німеччині, Бельгії, Данії, Франції та Польщі)» (1908), «Про Буковину та життя буковинських українців» (1910), монографії «Критичний розслід над текстом «Кобзаря» Шевченка», численних наукових розвідок з української археології, шевченкознавства, етнографії, біографістики, бібліографії. А ще Доманицький належав до яскравого грона провідних авторів першої щоденної української газети Наддніпрянщини – «Рада», що виходила у Києві в 1906–1914 рр. і вважалась друкованим органом українського національного руху. Ця відома українська газета заклала основи національної журналістики поч. ХХ ст. та сформувала покоління національно свідомих українців. Натхненник і меценат «Ради» Є. Чикаленко, розпочинаючи її видавниче життя, основні надії покладав на тих духовних однодумців, які вже мали певний досвід співпраці з галицькими виданнями, поступовою російською періодикою, випробували своє письменницьке перо у провідних жанрах журналістики. Саме до таких належав і талановитий В. Доманицький, відомий в українських колах своїм змістовним доробком в «Літературно-науковому вістнику», «Записках НТШ» (Львів), місячнику «Кіевская Старина», редакторською працею з друкованим органом української фракції у II Державній Думі – газетою «Рідна справа/Вісти з Думи» (1907).

У даному дослідженні ставимо завдання вперше презентувати джерельний потенціал друкованих матеріалів В. Доманицького в газеті «Рада» за 1906–1910 рр. Зокрема, відтворити їх жанровість, тематику, інформаційне наповнення та значення для поглиблення окремих досліджень у галузі української історії, літературознавства, біографістики, бібліографії та книговидавництва поч. ХХ ст. У кінці статті, у хронологічній послідовності, подається бібліографія матеріалів В. Доманицького, виявлених в «Раді». Частина з них увійшла до двохтомного видання, що побачило світ у Черкасах 2010 р.¹ Матеріали В. Доманицького з «Ради» відображені і в науково-допоміжному біобібліографічному покажчику, складеному до 100-річчя від року смерті Василя Миколайовича². Проте з окремими даними цього довідкового видання ми не погоджуємось. Наприклад, схиляємось до думки, що стаття «На могилі Т. Г. Шевченка»³, підписана криптонімом *Н. Т.* і опублікована у першому номері «Ради» за 1906 р., належить не В. Доманицькому. Хоча у редакційному примірнику газети, виявленому в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, на матеріалі позначено (олівцем) прізвище В. Доманицького. Ця позначка і стала визначальною при ідентифікації авторства даної статті. Проте маємо підстави сумніватись у достовірності редакційної помітки. По-перше тому, що розповідь-враження у статті передавались жінкою, по-друге, не виявлено жодної іншої публікації В. Доманицького, підписаного зазначеним криптонімом. Припускаємо, що цю статтю написала молода українська письменниця Н. Романович-Ткаченко. Підставами для такої гіпотези стали міркування: 1) ця авторка час від часу співпрацювала з «Радою», особливо, в наступні роки, 2) Н. Романович-Ткаченко писала у жанрі подорожніх вражень (наприклад, її трилогія «Мандрівниця» (ЛНВ), подорожні записки з Галичини та ін.); 3) художній та емоційний стиль викладу матеріалу, не характерний для В. Доманицького, який більше писав як публіцист. Але наші припущення ще вимагають додаткових досліджень.

Додаткового дослідження вимагає й ідентифікація матеріалу в «Раді» «Розрухи в Румунії», що вийшов у «Раді» 16 березня 1907 р. Його автор підписав криптонімом *W. D.* Мабуть, саме він і став основним аргументом для упорядників покажчика приписати його В. Доманицькому. Проте Василь Миколайович не друкував матеріалів про закордонні події.

У науково-допоміжному бібліографічному покажчику «Невтомний робітник на рідній ниві» зазначені не всі матеріали В. Доманицького, опубліковані в «Раді». Наприклад, до нього не увійшли передові статті автора за 1906 р., виявлені нами за редакційними примірниками газети; не зазначені і всі нариси з циклу «Листи з-за границі» (наприклад, за 1908 р., опубліковані у №№ 175 і 210), не всі матеріали і з групи бібліографічних оглядів, публіцистики, літературознавства, біографістики. У бібліографії, що подається у кінці даної статті вперше виявлені нами матеріали В. Доманицького позначені №№: 3, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 21, 24, 25, 26, 31, 36, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 69, 82, 86, 87, 88, 90.

В окремих позиціях науково-допоміжного бібліографічного покажчика праць В. Доманицького з «Ради» допущені й фактичні помилки: у відображенні років, відтворенні назв статей. Наприклад, стаття В. Доманицького «Пам'яті Б. Д. Грінченка» була опублікована не 1909, а 1910 р. Статті під №№ 133, 134⁴, 326, 327, 328, 329 також вийшли не 1909, а 1910 р. Матеріал В. Доманицького під № 119 «Про нове видання «Кобзаря» Шевченка», опублікований у «Раді» не 1910 р., а восени 1907 р. (№ 231)⁵. Частину статей упорядники подають за оригінальними назвами (№№ 48, 57, 91, 96, 102, 103, 112, 116, 278), а частину – за сучасним правописом (№№ 52, 117, 280, 302). До статей «Листи з-за границі» (№№ 313, 314, 317, 318, 319, 320, 325, 326, 327, 329, 331) не додано підзаголовків, які у всіх випадках мають важливе інформаційне значення. Недоліком складеної бібліографії В. Доманицького в «Раді» стало й те, що упорядники не зазначили номерів газети, а обмежились лише її датою, у більшості позицій не відобразили і газетних сторінок. Як показав досвід, цей недолік ускладнює пошук матеріалів. Тому актуальність даного дослідження із суттєвими доповненнями та інформаційною презентацією виявленого масиву нових матеріалів В. Доманицького в «Раді» не викликає сумніву.

Усього нами виявлено 40 одиниць нових матеріалів та статей В. Доманицького в газеті «Рада». Один з них (№№ 48) написаний у співавторстві з М. Павловським. Нові знахідки заповнять лакуни попереднього дослідження і наблизять нас до відтворення повної бібліографії цього талановитого автора в українській газеті. У бібліографії, що подається у кінці статті, всі назви статей та матеріалів подаються мовою оригіналу, у квадратних дужках прізвище автора зазначається у тих випадках, коли нам вдалось його встановити за редакційним примірником газети, що зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. У них редакція олівцем (як простим, так і кольоровим) на газетних текстах розписувала авторів, очевидно, для виплати їм гонорарів.

На сьогодні до наукового обігу введений епістолярний діалог В. Доманиць-

кого з видавцем «Ради» Є. Чикаленком⁶, який додає окремі штрихи до співпраці автора з «Радою», наприклад, свідчить про їх довірливі взаємини, замовлення останнім В. Доманицькому статей певної тематики, тощо. У розвідці «Матеріали про Тараса Шевченка на сторінках української щоденної газети «Рада» (1906–1908 роки)»⁷, поміж іншими, представлена і шевченківська тематика В. Доманицького в українській газеті. Проте цілісного дослідження змістовного масиву різножанрових матеріалів В. Доманицького в «Раді» ще не було і ми пропонуємо його вперше.

В. Доманицький почав співпрацювати з «Радою» з першого року її видавничого життя, тобто з 1906-го, опублікувавши в українській газеті десятки статей різної тематики. Є. Чикаленко з великою симпатією ставився до талановитого автора, цінував його людські якості, відносив до людей, «любих його серцю», в яких він, за весь період спільної громадської праці, не помічав ні тіні «владолюбця, користолюбця, або якогось іншого прояву егоїзму». Є. Чикаленко так характеризував своїх найвідданіших духовних однодумців, які стали його опорою у нелегкій та відповідальній видавничій справі: «Нема чого казати, що всі вони були віддані справі відродження української нації всією душею (С. Єфремов, Ф. Матушевський, М. Левицький, В. Доманицький, В. Прокопович); працювали вони для неї до втоми, до виснаження сил своїх, як ті коні, що від щирости затягуються в шлеї і падають серед дороги, але, віддихавшись трохи, знов тягнуть з такою ж щирістю. Для справи вони не цурались і найдрібнішої праці і хоч занепадали на силах, та все таки працювали і треба було гуртового натиску на них, щоб вони хоч трохи відпочили. Були тоді між українцями люди більших здібностей, талановитіші за них, але щиріших, ліпших душею я не знаю. В особистих, приватних відносинах до людей вони проявляли всі п'ятеро однаково раз у раз таку теплоту, таку готовність допомогти кожному в його біді і робили це з такою делікатністю, чулістю, що хто мав нагоду довший час працювати з ними, або мати приватні стосунки, то той ставав їх приятелем навіки»⁸.

Виявлені матеріали В. Доманицького в «Раді» за жанровим критерієм поділяємо на кілька груп: передові статті (їх автор друкував у перший рік виходу «Ради»), публіцистика (статті, присвячені актуальним темам суспільно-політичного, громадського, кооперативно-економічного життя), біографічні матеріали про В. Антоновича, М. Вовчка, Б. Познанського, М. Аркаса, депутатів Державної Думи та Галицького крайового сейму, літературознавчі статті, присвячені шевченківській тематиці, оглядам українського літературно-видавничого процесу у 1907–1910 рр., бібліографічні матеріали про українські книжкові та періодичні видання (частина друкувалась в газетній рубриці «Бібліографія»), а частина – подавалась окремими розлогими статтями. Кожен із зазначених жанрів мав в українській газеті своє місце, інформаційне наповнення та джерельне значення. Так, жанр передових статей у «Раді» вирізнявся з-поміж інших тим, що вони присвячувались гарячим темам, обов'язково відкривали номер газети, мали специфічні заголовки та не підписувались авторами. Авторство більшості передових статей «Ради» нам вдалось встановити за редакційними примірниками газети, про які згадувалось раніше. З них стає відомо, що передові статті В. Доманицький друку-

вав у «Раді» в 1906 р., коли ще перебував у Києві та час від часу навідувався в редакцію, яка й замовляла йому певні матеріали. Бо передові статті, як правило, писали редактори, співробітники редакції, або автори, близькі до редакції.

У своїх передових статтях В. Доманицький розглядає актуальні питання як загальноросійського, так і українського національного життя. Так, він звертає увагу на соціальну нерівність у російському суспільстві, на привілейованість дворянського стану, на його консерватизм та небажання йти у ногу з часом, пристосовуватись до прогресивних настроїв та перспектив [3]⁹. На сторінках української газети автор пропонує урівняти усі соціальні стани перед законом у їхніх суспільних правах, обов'язках та відповідальності, ліквідувати привілеї для певного стану, які пережили свій час та виглядали архаїчними.

В. Доманицького цікавить і статус селянського стану. Він схвально анонсує у «Раді» «Указ 5-го октября» [7], поданий царем на розгляд Сенату. Саме він коректував старі законодавчі акти, які розходились із положеннями маніфестів 6 серпня та 17 жовтня 1905 р. За цим указом селяни отримували рівноправність з іншими станами при прийомі на державну службу, з них знімалися ряд формальних зобов'язань, наприклад, брати відкріплення у громади при вступі на навчання, або на державну службу, відбувати громадські роботи, переходити в іншу громаду. Відмінялися і подушний податок та кругова порука, обмежувалось свавілля земських та селянських начальників щодо селянського стану. В. Доманицький схвалював цей царський указ, називав його прогресивним для поліпшення становища багатолюдного стану російського суспільства та здобуття ним правового статусу.

Коментуючи новий указ, В. Доманицький нагадував селянам і про чергову виборчу кампанію та їхню відповідальність за результати виборів і формування нового парламенту. Автор наголошував на необхідності максимально використати селянами їхні політичні права для здобуття широкого представництва своїх інтересів у майбутній Державній Думі.

В. Доманицького цікавить і партійне життя, діяльність прогресивних партій у Росії, відповідність їхніх програм реальним справам. Так, в одній із передових статей він розлого описав з'їзд партії народної свободи (кадетів) 1906 р., що проходив у Фінляндії (Гельсінгфорсі), через його заборону в Росії [5]. Автор високо оцінив діяльність цієї партії, яка не відривалась від програмних обіцянок, назвав її демократичною, відзначив причетність цієї партії до підписання резонансної Виборзької відозви, яка викликала численні урядові репресії, у тому числі й до кадетів.

В. Доманицький, стежачи за роботою та постановами партійного з'їзду у Гельсінгфорсі, застерігає кадетів від їх можливої відмови від Виборзької відозви. Автор визнає таке рішення небезпечним напередодні нових виборів, а подібний тактичний хід кадетів – їхнім відступом від прогресивних і демократичних позицій. За його прогнозами, він би істотно знизив рейтинг партії у ході чергової виборчої кампанії. Автор вказав на 4 течії, які утворились на з'їзді при обговоренні кадетами ставлення до Виборзької відозви та бажав партії прийти до порозуміння у відповідальний період, аби своїми розбіжностями не розгуби-

ти голосів виборців та не зіграти на користь правим силам, які вели Росію до старої бюрократії та політичного безправ'я.

Ще одна передова стаття В. Доманицького з'явилась у «Раді» аж у жовтні 1907 р. Вона також стосувалась актуальної політичної теми: результатів виборів до III Державної Думи [24]. У ній автор підсумовує виборчу кампанію 1907 р. та конкретними цифрами демонструє: яким політичним силам виборці віддали перевагу. Він звертає увагу на поразку правих партій на виборах, бо проурядовий реакційний чорносотенний «Союз руссаго народа» набрав лише 0,8% голосів виборців. Автор інформує, що найбільше його прихильників виявилось в українських губерніях – Волинській та Подільській, де цю політичну силу підтримало в основному духовенство. Таку ж кількість голосів отримала і друга урядова партія – «Союз 17 октября». Інші праві сили, які йшли на вибори окремо від урядових партій, отримали 20%, безпартійні – 31%, помірковані – 4,5%, а ліві партії – 40% голосів виборців. В. Доманицький звертає увагу читачів на значну перевагу лівих політичних сил над правими (співвідношення більше 3000 до 209) у виборчій кампанії, незважаючи на урядову підтримку останніх. Публіцист тішився такими результатами та підсумовував, що вони свідчили про політичну активність виборців та їхні надії на прогресивні сили, що мали змінити суспільний устрій та покращити життя.

Отже, передові статті В. Доманицького присвячені актуальним темам суспільно-політичного життя. Автор звертає увагу на прогресивну еволюцію суспільних настроїв у російському суспільстві, стежить за програмами та діяльністю демократичних політичних партій, їхнім ставленням до резонансних подій, констатує зростання популярності лівих політичних сил, які, незважаючи на численні перешкоди та урядові репресії, здобули вирішальну перемогу на виборах до парламенту в 1907 р. З них можна почерпнути історичну інформацію про діяльність партії кадетів, зміну їхньої партійної тактики під впливом урядових репресій, про результати виборчої кампанії 1907 р.

Провідним жанром В. Доманицького в «Раді» стала й публіцистика. Його статтям та нарисам цього жанру притаманна тематична актуальність, фактична наповненість та цікавий виклад. Домінуючою темою публіцистичних матеріалів В. Доманицького стало національне питання: закономірності націєтворення в інших народів, національні настрої в українському суспільстві, історичні умови національного відродження, тощо. Автор наповнює статті етнографічними, історичними та лінгвістичними матеріалами. Так, він одним із перших звертає увагу читачів української газети на національні настрої українського духовенства Поділля [8], що відобразились у рішеннях їхнього єпархіального з'їзду у Кам'янці-Подільському 1906 р. Саме на ньому священники з Поділля першими в Україні сформулювали національні вимоги перед урядом: звернутись у Петербург із проханням дозволити навчання у їхніх церковних школах українською мовою, вивчати рідну мову у двохкласних навчальних закладах та Вінницькій учительській школі, обов'язковими навчальними предметами у богословських класах Подільської семінарії запровадити українську літературу, мову, історію України та Поділля, видати українські проповіді священника В. Гречулевича.

Ці постанови єпархіального з'їзду викликали у В. Доманицького схвальні відгуки та міркування про прогресивні позиції духовенства в умовах суспільних змін. Він назвав подільське духовенство єдиним на той час на просторах України, яке адекватно відреагувало на ті зміни, зрозуміли потреби свого часу і своєї пастви. Воно звернуло увагу на рідну мову, на важливість навчання нею в українських школах, бо зробило б його доступнішим та результативнішим. В. Доманицький інтерпретує постанови подільського єпархіального з'їзду як бажання священників служити українській громаді, задовольняти її потреби, дбати про її добробут, і вони тісно переплітались із потребами українства в умовах його національного відродження. Автор стверджує, що цими прогресивними рішеннями подільські священники відмежували себе від широких кіл духовенства в Україні, які не розуміли потреб власного народу і в умовах російського панування перетворились на звичайних церковних бюрократів. Відбулося розмежування священнослужителів на прогресивних, які бажали йти у ногу з часом і прислухались до потреб віруючих та на консервативних, які не бажали суспільних змін та своїм догідництвом церковній бюрократії відокремились від народу.

В. Доманицький називав рішення подільського духовенства добрим починком, прикладом для інших священнослужителів. Адже мовне й освітнє питання, в умовах панування в Україні церковної освіти, знаходилось у підпорядкуванні священників. Навчаючи ж дітей чужою мовою, школи давали низькі освітні результати, а навчальний процес перетворювали на незрозумілий та болісний. Подільське духовенство першим актуалізувало існуючу проблему і запропонувало шляхи її подолання: запровадити навчання у церковних школах рідною мовою.

Освітнє та просвітницьке питання В. Доманицький піднімає і в інформаційній статті «Де-що про народню освіту» [65] Публіцист підкреслює важливість загальної освіти для піднесення добробуту українців та посилається на просвітницькі заходи українців Галичини. Зокрема, розповідає про діяльність там народних університетів, «Товариства українських викладів імені Петра Могили» у Львові, його широку лекційну діяльність у багатьох містах, цікаву тематику викладів. Автор розповідає своїм землякам про 10-літню діяльність «Народного університету», що діяв у Львові та Кракові і збирав численні аудиторії слухачів. Конкретними цифрами відобразив кількість лекцій, прочитаних в університеті, проаналізував і слухачьку аудиторію (її кількісний та соціальний склад), співвідношення серед слухачів простих людей та інтелігентів, результати науково-просвітницької праці.

У ряді публіцистичних статей і матеріалів В. Доманицький торкається ще однієї важливої теми – земельного питання, звертає увагу на його гостроту та нерозв'язаність в Україні, на трагічні конфлікти, які час від часу виникали на його ґрунті між двома ворожими станами суспільства – селянами та землевласниками, і часто приводили до трагедій: фізичних розправ, а іноді і вбивств. Так, у статті «Чи власність селянська свята?» [4] В. Доманицький розповідає про селянську розправу на Волині над урядником графа Потоцького. Зазначена трагедія спонукала автора до висновку, що її причиною стала невіршеність земельно-

го питання, що піднімалося постійно й на різних рівнях, проте врегульовано не було. В Україні не були офіційно зафіксовані межі поміщицького та селянського землеволодіння, що й провокувало численні конфлікти та соціальну напругу у багатьох місцевостях. На думку В. Доманицького, цю проблему можна було розв'язати простим способом: через чітке розмежування землеволодіння.

Сільську тему В. Доманицький піднімає і в нарисі «З життя Звенигородчини» [11], у дописах зі Звенигородщини [12, 13], тобто з повіту, в якому він проживав і спостерігав за селянськими настроями та взаєминами селян із місцевою адміністрацією. Автор звертає увагу на репресивні заходи у селах після розгону I Державної Думи, на яку цей соціальний стан покладав великі надії та усіяко цікавився її роботою. В. Доманицький констатує свавілля на селі урядників та стражників, які карали селян-«крамольників», наприклад, за читання прогресивної газети, за розмови на політичні теми, тощо. Автор звертає увагу на поширену «праву», або чорносотенну агітацію на селі, на згасання інтересу селян до політики, їх збайдужіння до політичних та виборчих тем.

В. Доманицький інформує читачів «Ради» і про хід виборів до II Державної Думи у своєму Звенигородському повіті (Київської губернії) [15], пише про обрання населенням повіту депутата з прогресивними політичними поглядами, справжнього захисника селянських інтересів – С. Нечитайла. Про нього згодом В. Доманицький опублікує в «Раді» і короткий біографічний матеріал [16].

Окремі матеріали В. Доманицький присвятив діяльності II Державної Думи, бо у період її роботи мешкав у Петербурзі і був власним кореспондентом української газети в Думі [21, 23]. Він інформував читачів про хід засідань, діяльність української фракції, позиції українців з важливих питань і законопроектів, які обговорювались у Думі. В. Доманицький повідомив читачів «Ради» і про несподіваний розпуск Державної Думи, про свої зустрічі з українськими депутатами після цієї події, про розчаровані настрої послів, які опрацювали ряд важливих законопроектів та винесли їх на затвердження. Але припинення діяльності Думи звело їхню роботу нанівець, а депутатів окремих фракцій поставило під загрозу нових репресій.

У 1907–1910 рр. на сторінках «Ради» побачив світ цікавий публіцистичний цикл В. Доманицького, що друкувався впродовж років під незмінним заголовком «Листи з-за границі», або «Листи з-за гряниці» [28, 32, 59, 86, 87, 90]. Перший нарис циклу з'явився у «Раді» 23 листопада 1907 р. [28; 263]. Він побудований на враженнях автора від його подорожі з Петербурга за кордон. Відомо, що у 1907 р. київська адміністрація винесла рішення про заслання В. Доманицького у Вологодську губернію, за його кооперативну і правозахисну діяльність на рідній Звенигородщині. Але В. Доманицький, посилаючись на тяжку хворобу, виклопотав собі заміну заслання виїздом (у к. 1907 р.) та проживанням за кордоном. Цю свою подорож, враження від нових місць перебування, зустрічей та знайомств він детально описав у «Раді». У першому нарисі В. Доманицький розповів про свою дорогу до Кракова, зустріч там з українською громадою, Б. Лепким та М. Гаврилком, який тоді навчався у Краківській академії мистецтв.

У другому нарисі [28; 290], написаному з розривом більше як у два місяці,

В. Доманицький продовжив розповідь про подорож вже із Кракова у курортне містечко Закопане. У свою розповідь автор уплітає цікаві деталі: про місцеві краєвиди, детально описує маршрути подорожі, культуру місцевого населення, порівнює окремі епізоди побаченого з Україною (наприклад, польського мазура з лівобережним козаком). Колоритно описує і Закопане: забудову вулиць, архітектуру будинків, інфраструктуру курорту, транспортне сполучення, кліматичні умови, ціни на проживання, санаторний режим, тощо. Стає відомо, що у Закопаному на початку 1908 р. лікувалось кілька українців, у тому числі і колоритний селянин зі Сквирщини. Всі вони намагались триматись одним гуртом: спілкувались, читали українські газети, обмінювались літературою, відстоювали український рух, бо, за словами В. Доманицького, у Закопаному треба було доводити майже кожному зустрічному, що Україна це факт, а не гіпотеза.

У наступному нарисі із зазначеного циклу [32; 40] В. Доманицький продовжує описувати побут у Закопаному, звертає увагу на місцеву публіку, її заняття, українську громаду. Більшу частину матеріалу присвячує благодійному товариству «Братня поміч», яке збирало кошти (проведенням культурних заходів) на лікування школярів та студентів у Закопаному. Автор радить українцям скористатись його досвідом у власній громадській роботі. Зокрема, поставити на подібний ґрунт благодійництва збір коштів на пам'ятник Т. Шевченкові, пропонуючи здати кожному свідомому українцеві хоча б 1 копійку на пам'ятник. Це він радить проводити через спеціальні скриньки, які йому часто потрапляли на очі у Закопаному. Така форма збору коштів виправдала себе. Вони називались «Братня поміч», як і товариство, та збирали допомогу для різних громадських потреб.

В. Доманицький пропонував запровадити механізм поширення подібних скриньок і серед українців: у селах взятись за цю справу учителям та священикам, у містах – громадським діячам, українським товариствам, тощо. Окрім зазначеного, у даному нарисі В. Доманицький подавав і цінний етнографічний матеріал: про традиції місцевого населення в одязі, відзначенні свят, побуті, тощо.

В останньому нарисі із Закопаного, за 30 квітня 1908 р. [32; 101], В. Доманицький писав про природні катаклізми того року на курорті: пізній прихід весни. До початку травня Закопане виглядало засніженим та морозним, але весна прийшла раптово. Її вісниками стали: бурхливе танення снігів, перший грозовий дощ та початок землеробських робіт. Перед від'їздом В. Доманицький описав переваги та цілющі властивості місцевості, порівняв її зі світовим курортом у Давосі та відзначив відмінності (у рельєфі, архітектурі, населенні, інфраструктурі, тощо). Також звернув увагу і на особливості клімату в Закопаному (стабільність температур, відсутність їх контрастних перепадів). Серед недоліків курорту називав відсутність каналізаційної системи та вуличного освітлення.

З наступного нарису В. Доманицького із названого циклу [32; 120], довідуємось про його переїзд із Закопаного до Кракова, про відвідання там музеїв Чарторийських та «Музею народowego». Автор захоплено передає свої враження від багатих археологічних, етнографічних та історичних експонатів музею Чарторийських, описує найцікавіші з них, звертає увагу на ті, що стосувались

української історії, зокрема на три речі, що належали Б. Хмельницького: кубок, нагай та шаблю. Далі В. Доманицький передає враження від «Музею Народового». Порівнює обидва музеї за розмірами, упорядкованістю, наявністю експонатів, або путівників [32; 120]. Так, стає відомо, що у музеї Чарторийських експонати виглядали упорядкованими, у всіх залах панував ідеальний порядок, можна було скористатись і послугами консультанта. «Музей Народовий» також виглядав масштабним, але експонати у ньому не мали такого строгого упорядкування, деякі виглядали хаотично розташованими та тематично невідповідними. Музей не мав наукового консультанта, проте пропонував відвідувачам непоганий путівник. Автор звертає увагу на композицію довідника та його інформаційну непропорційність. Зауважує, що про польські експонати у ньому відобразалась розлога інформація, а про українські лише загальна. За свідченнями В. Доманицького, саме у «Музеї Народовому» тоді зберігались унікальні пам'ятки української іконографії, портрети українських художників, легендарних героїв, тощо.

У цьому ж нарисі В. Доманицький відзначив ще один цікавий факт, про який довідався у Кракові: заснування там української спілки для реалізації в Україну якісного насіння відомої французької фірми «Вільморен» за ринковими цінами. Стає відомо, що спілка проводила широку інформаційну роботу: створила два українські каталоги, які безкоштовно відправила в Україну і всіляко заохочувала землеробів до придбання високоякісного насіння.

Також стає відомо, що з Кракова В. Доманицький поїхав до Львова. Там на нього помітне враження справило українське національне життя та його рівень, який помітно відрізнявся від Києва. Побачене дало йому підстави стверджувати, що галичани твердо стояли на національному ґрунті і знали шляхи свого «вкорінення» на рідній землі. В. Доманицький відзначив діяльність розгалуженої мережі «Просвіт» у Галичині (зафіксував 35 філій), наводив статистику відкритих «Просвітами» читалень, крамниць, позичкових кас та їхніх прибутків. В. Доманицький писав і про продуктивну діяльність НТШ у Львові, яке перетворилось на справжнє наукове товариство, «Руського товариства педагогічного», що мало 38 філій та утримувало ряд українських навчальних закладів. Автор перераховує й інші українські навчальні заклади різних типів, засновані в Галичині з початку ХХ ст., національні економічні організації та товариства, вказує напрямки їхньої діяльності, капітали, прибутки тощо.

Згадав В. Доманицький і ще про одну українську інституцію – респектабельну «Народну Гостинницю» у Львові, побудовану в 1906 р. за останнім словом техніки: з ліфтом та електричним світлом. Особливістю цього готелю була його доступність та національний колорит: усі кімнати та вітальні були прибрані в українському стилі, а кілька – в гуцульському: з килимами, вишивками, дерев'яними меблями. У ньому звучала тільки українська мова, а в ресторані можна було прочитати українські газети. Автор підкреслив, що готель був прибутковим закладом. А побачене у Львові спонукало його до міркувань про ситуацію з національним рухом у Наддніпрянській Україні, яка значно відрізнялась від Галичини. Автор ставив запитання: коли ж українські спілки та організації, зас-

новані патріотами у Наддніпрянщині, почнуть приносити доходи, тим самим фінансово підтримуючи і розвиваючи українську справу.

Наступний нарис В. Доманицького із названого циклу свідчить, що його подальший літній маршрут 1908 р. проліг у мальовничі Карпати, до гуцулів [32; 175]. Автор передає свої перші враження від карпатського краю: його бездоріжжя, відірваності багатьох місцевостей від транспортного сполучення, розміщення уздовж шляху численних дерев'яних каплиць, відсутності у краю великого панського землеволодіння, засилля євреїв, позитивного впливу духовенства на гуцулів. В. Доманицький описав особливості святкування гуцулами храмового свята, яке йому довелось спостерігати у с. Криворівня. Назвав його справжньою яскравою виставкою гуцульського вбрання (у ньому переважав червоний і жовтогарячий кольори, які справляли дуже сильне враження на гостей краю, бо нагадували море яскравого переливання вишуканих кольорів, виглядали незабутньою фантастикою у звичайному житті). У святковий день гуцули сходились з гір до церкви, аби показати себе й побачити інших. Після церковної відправи люди не квапились розходитись у гості, а залишались біля церкви, або на цвинтарях.

У ньому ж він подав цінний етнографічний матеріал, описав елементи одягу, називаючи його місцевими діалектами, відзначив прикраси, оформлення зачісок у жінок, зовнішній вигляд чоловіків та літніх людей. Про гуцулів піде мова і в наступному нарисі автора [32; 210]. Автор розмірковує про їхнє походження, мову, порівнює її з галицькою та наддніпрянською, констатує архаїчність, називає гуцулів найоригінальнішою і найцікавішою частиною українців, широким полем для наукових досліджень лінгвістів та фольклористів.

Публіцист порівнює гуцульську мову з чернігівською, наводить твердження вчених про подібність сучасної гуцульської мови до мови тексту «Слова о полку Ігоревім». Це порівняння дало підстави для гіпотези про одну спільну мову українців на початках їхньої державності та про переселення групи українців (гуцулів) з київської держави у гори під натиском завойовників. Але життя у горах, на відлюдді, створило найкращі умови для збереження прабатьківської давньої мови та багатьох старовинних традицій і звичаїв. Таким чином, В. Доманицький констатує давність гуцульської мови, її зв'язок зі старослов'янською, близькість до наддніпрянської (ці міркування у статті він доводить численними прикладами), значну відмінність від галицької мови, яка зазнала польсько-німецьких впливів.

Два наступні нариси В. Доманицького із зазначеного циклу публікуються «Радою» вже на початку 1909 р. [59]. Їх автор знову написав у Закопаному, куди повернувся на лікування, та передав свіжі враження від нової зустрічі з вже відомим курортом. Цінну інформацію можна почерпнути з другого нарису [59; 35] про роботу першого всеукраїнського просвітницько-економічного конгресу, що проходив у Львові в лютому 1909 р. В. Доманицький, як учасник, описав відкриття конгресу, кількість його делегатів, всеукраїнський дух, що запанував з першого дня його роботи. Останнє спостереження дало авторові підстави стверджувати про єдність українського духу галичанина і наддніпрянца на економічно-кооперативному ґрунті. В. Доманицький захоплено писав про багатолюдні зібрання

учасників конгресу, які з'їхались з різних частин України і вразили його своєю чисельністю. Автор писав, що на конгресі працювало кілька секцій, а між робочими засіданнями делегати відвідували театри, переглянули вистави за п'єсами Б. Грінченка – «Серед бурі» та «Степовий гість». На закритті конгресу учасники зустрілись з митрополитом Андреем Шептицьким та послушали його промову, що справила на Доманицького враження цілком простої та щирої.

У трьох нарисах «Листів з-за границі» за 1910 р. [86, 87, 90] В. Доманицький продовжує розповіді про свої життєві маршрути, зазвичай супроводжуючи їх враженнями, міркуваннями, порівняннями та прикладами. Так, у першому [86] автор розповідає про подорож до свого останнього життєвого притулку на цій землі – містечка Аркашон, розташованого на південному заході Франції, на її Атлантичному узбережжі. В. Доманицький описує його географічне розташування, інфраструктуру, знайомить читачів з історією курорту. У наступному нарисі зупиняється на кліматичних умовах Аркашону, розповідає про свій санаторій, його традиції, харчування, прислугу, тощо. В останньому нарисі з Аркашону [90] автор зупиняється на бурхливому сюжеті роману А. Сільвестра «Козачка» (1894 р.), в якому основною героїнею є українка.

Отже, цикл матеріалів В. Доманицького «Листи з-за границі» містить чимало різнопланової джерельної інформації. За нею можна відтворити біографічні факти про самого автора в останні роки його життя, адже він фіксує усі місця свого перебування, зустрічі, знайомства, заняття, самопочуття, спілкування, події, тощо. Також подає цінний історичний матеріал про курортне містечко Закопане. Чимало історичного та етнографічного матеріалу відклалось і в нарисах В. Доманицького із Криворівні, де він вперше перетнувся з гуцулами та описав їх зовнішність, одяг, мову, традиції. Важливе історичне значення має й інформація про перший український просвітницько-економічний конгрес у Львові 1909 р., про враження В. Доманицького від Галичини, в якій він помітив такі форми національного життя, яких ще й близько не знала Наддніпрянська Україна. Цінну інформацію містить і стаття В. Доманицького про його перебування у Кракові, про зустрічі там з відомими українцями, українською громадою, знайомства з унікальними історичними колекціями тамтешніх музеїв.

Як уже зазначалось, провідною темою публіцистики В. Доманицького в «Раді» стала тема національних рухів та національного відродження в інших народів. Неодноразово він пише і про український національний рух, відзначає його слабкість, але певний поступ, порівняно з першими роками ХХ ст., звертає увагу на його відставання від національних здобутків Галичини.

Зазначеній темі присвячені статті В. Доманицького в «Раді» «Чому я не негр?!» [51], «Словаки» [54], «Про відродження летголів» [58]. Найрозлогішою серед них стала стаття «Словаки», опублікована 1908 р. У 1909 р. вона вийде окремим виданням «Словаки (про їх життя та національне відродження)». Її автор написав на замовлення Є. Чикаленка, про що свідчить лист останнього до В. Доманицького від 28 березня 1908 р. У ньому Є. Чикаленко повідомив про наміри редакції змінити тематичний напрямок «Ради»: більше місця в газеті відвести статтям на національну тематику, з прикладами національного від-

родження в інших народів. Зокрема, Є. Чикаленко писав В. Доманицькому: «Надумався я дати в «Раді» ряд статей про те, яким шляхом йшов цей процес у інших народів, за границею і у нас. Треба розказати як одроджувались чехи, словаки, хорвати, серби, болгары і у нас – литовці, ести, латиші, вірмени, грузини. Але треба розказувати жваво, цікаво, легко, напіванекдотично, белетристично, а не сухо науково-історично. Треба, щоб се був ряд статей, а не одна велика, бо в газеті страшенно не зручно, коли під статью стоїть: далі буде... Треба для кожного номера давати щось більш-менш закончене»¹⁰.

Отже, стаття В. Доманицького «Словаки» стала відповіддю публіциста на прохання Є. Чикаленка. Перша її частина побачила світ 3 грудня 1908 р. У ній автор розповів про географічне розташування словаків, зазначив їх розпоширеність серед інших народів (Австро-Угорщини, Моравії, Буковини, Словенії, Північної Америки). Порівняв словака з українцем і знайшов у цих двох етнотипах чимало подібних рис: працелюбність, комунікабельність, любов до рідної пісні та культури, тісний зв'язок з природою, заняття хліборобством, побутова та святкова обрядовість.

В. Доманицький проводить паралелі між національним життям словаків та українців Наддніпрянщини та відзначає у двох народів такі подібності: брак національної інтелігенції, перехід значної частини освічених словаків, ради кар'єрного зростання, або зміцнення суспільного статусу, на позиції «мадярів». Автор відзначає і особливості словацької мови, її поділ на три групи (за критерієм чужоземних впливів) та наявність у кожній групі своїх мовних форм та діалектів, що було притаманно і українській мові Наддніпрянщини.

Автор подає і цікаві історичні факти про словаків: їхню осілість на власних землях, перебування під чужоземним гнітом, проте невпинне прагнення до національного самозбереження, що й стало підставою для їхнього національного відродження у ХІХ ст. В. Доманицький, нанизуючи факт за фактом, відтворює заходи словаків, які лягли в основу того процесу: здобуття права навчати словаків у гімназіях рідною мовою, заснування «Словацької Матиці» – літературно-наукового товариства, що стало координатором словацького національного й культурного життя. Словаки почали складати петиції до Австро-угорського цісаря з проханням національних поступок, засновувати видавництва, першу словацьку газету, на яку було покладено місію «будити» й гуртувати народ, готувати його до різних форм боротьби за власні національні права. Проте зазначені процеси мали тимчасовий характер, вони обірвались на 1868 р., коли Угорщина здобула рівноправність з Австрією. Після тієї події її уряд взяв курс на мадяризацію держави з однією мовою та культурою. Він наклав свою негативну проєкцію і на ставлення угорців до словаків, що проживали на їхній території: вони почали наступ на їхні національні права, звинувачуючи словацьких патріотів у «панславізмі».

В. Доманицький зазначив, що ця угорська політика викликала у нього асоціацію із ситуацією в Наддніпрянській Україні, де кожного національно свідомого українця уряд клеймував сепаратистом і піддавав його всіляким репресіям: від звільнень на службі до заслань у віддалені краї. Автор конкретни-

ми фактами відобразив репресії угорського уряду щодо словаків: були закриті «Словацька Матиця», середні школи та учительська семінарія. Словаків усували і від політичного життя, фальсифікуючи їхні виборчі права, усіяко перешкоджаючи їхньому національному розвитку, пропагуючи тезу, що «словацького народу немає», і його потрібно «помадярити» [54; 278]. Цей протисловацький курс мав тотальну спрямованість: взятий на урядовому рівні, він втілювався і через освітні та культові заклади, які мали найширший вплив на населення. У духовних семінаріях було запроваджено навчання виключно мадярською мовою, священників-словаків звільняли з парафій, звинувачуючи у «панславізмі». Траплялись і випадки збройних конфліктів, коли населення просило священника висвятити церкву у словацькому селі рідною мовою, а місцева адміністрація цьому усіяко перешкоджала. Іноді словацький священник і померлого відспівував в оточенні жандармів, які не допускали церковного співу на рідній мові. Подібні процеси відбувались і в освітній сфері: всі навчальні заклади були переведені виключно на мадярську мову, учнів зі словацькими симпатіями виключали зі шкіл та усіяко переслідували.

В. Доманицький зазначав, що такий тотальний національний гніт щодо словаків застосовувався близько 30 років і мав невтішні наслідки для цього народу: рівень його освіченості істотно знизився, проте словаки залишались непохитними у бажанні зберегти національну ідентичність. Вони не переставали мріяти про національні школи і самостійно вчили своїх дітей у домашніх умовах на рідній мові, бо мали поважний запас навчальної літератури: понад 70 назв букварів, граматик, читанок та церковних історій словацькою мовою. Другим проявом непохитності словаків у їхніх намірах самозбереження було їхнє гуртування та об'єднання, навіть в умовах урядових заборон та переслідувань. Вони нелегально засновували національні товариства, які стали формою їхнього існування.

В одному з нарисів про словаків він відобразив історію розвитку словацької літератури, подавши її періодизацію, назвавши яскравих представників та їхні національні переконання, які й сформували національну літературу [54; 281]. На думку В. Доманицького, її початки припадають на XVIII ст., а 1845–1875 рр. автор називає тридцятиліттям найпотужнішого розвитку словацької літератури. У ті роки її очолювали словацькі патріоти Л. Штур та І. Гурбань. Тоді були засновані літературно-національне товариство, видавництво, словацька газета. Л. Штур відродив народне слово у поезії, вплив до своїх віршів поетику народних словацьких пісень, які піднімали дух читача, збурювали його національні почуття. Цей талановитий словак довів, що справжня національна література може бути створена лише на рідній мові, бо їй був притаманний справжній реалізм та втілення народних образів і сюжетів.

В. Доманицький звертає увагу на те, що одним із напрямів національної праці словаків стало здобуття ними економічної незалежності та заснування національних товариств, союзів, банків, крамниць, фабрик і навіть обслуговування словацького населення своїми лікарями, про що широко сповіщали словацькі часописи. Усі зібрані факти дали В. Доманицькому підстави провести історичні паралелі між словаками та галицькими українцями, які також продовжували на-

полегливу й багатолітню національну працю «на нашій, не своїй землі» і мали усі шанси здобути краще майбутнє та відстояти національну самобутність. За висловом В. Доманицького, обидва народи рухались у правильному напрямку, їх не зупиняли ніякі урядові репресії, бо живила внутрішня національна сила, що й була ознакою існування будь-якого народу.

Автор відзначив і такі важливі факти про словаків, на які звертав увагу українських читачів: словацькі газети мали до 10 тисяч передплатників, а їхні громадські справи фінансово підтримувались власними громадами. І ця підтримка була ознакою високого рівня національної свідомості словацького народу.

Темі національного відродження присвячена ще одна інформаційна стаття «Про відродження летголів» [58]. Вона побачила світ у «Раді» на початку 1909 р. Автор у ній розповів про ще один невеликий бездержавний прибалтійський народ, який нараховував близько 400 000 представників та був розпорошений у трьох повітах Вітебської губернії і Курляндії. В. Доманицький наводить версії походження летголів та схиляється до думки, що вони найближче уподібнювались до латишів, від яких відрізнялись лише мовою. Автор так характеризує ту відмінність: «Ріжниця між латишами надбалтицькими та летголами тільки у вимові, у письмі та в азбуці, бо латиші пишуть німецьким, готицьким письмом, а летголи – латинським і мають ту азбуку, що у поляків» [58]. Він відзначає великий розрив у культурах латишів та летголів. Так, останні не могли користуватись надбанями та культурою латишів, бо не знали німецької мови, якою друкувались їхні літературні твори та періодичні видання. В умовах незрозумілості культури латишів летголи взялись створювати власну літературу, зрозумілу і доступну їм. Вони засновували часописи на латинській та летгольській мовах (газети «Зоря», «Світло», «Хлібороб»). В. Доманицький констатує, що національне відродження у летголів розпочалось з 1904 р., з ініціативи молоді. Воно мало важкий і повільний поступ через низький рівень освіти та національної свідомості народу й вороже ставлення поляків до легголів.

Дослідження публіциста про летголів спонукає його знову провести паралелі між латишами і летголами та українцями Наддніпрянщини і Галичини. Автор звертає увагу, що між зазначеними народами спільним було те, що вони історично зазнали різних культурних впливів, які й наклали на них зовнішні відмінності. Так, на латишів і галичан більший вплив мала західна культура, а тому галичани мали іншу віру, були переважно уніатами. На наддніпрянців та летголів вплинула східна культура, а тому вони були православними. Чимало відмінностей народи мали і у мові, проте вважались одним цілим, бо мали спільну літературу та культуру, нерозривні літературні й громадські зв'язки.

Частина матеріалів В. Доманицького у «Раді» присвячена темі споживчої кооперації. Статті цієї тематики йому також замовляв Є. Чикаленко, про що свідчить його лист від 28 березня 1908 р.¹¹ У ньому, зокрема, видавець «Ради» розмірковував так: «Ви цілком зо мною згодитесь, що наше спасення, тай всієї Росії тепер в коопераціях. Не надаю я їм великого значіння з економічного боку, а з тактичного боку тільки, але й економічне має вагу. А через те я вважаю потрібним на сю тему додати якомога більше статей. Треба писати про всякі коо-

перації, товариства – од кредитних, господарських, аж до співочих, які у латишів зіграли велику роль в ділі націон[ального] відродження. Треба вибирати яскраві факти з кооперативної справи у всяких народів, але центр ваги надавати не цифрам сухим, а жвавим, цікавим анекдотам, епізодам з сього життя, зупинятись на здобутках економічних, а найбільше на культурних і проч. Може ми такими темами зацікавим громадянство, поширим газету, а з нею і свідомість в народі»¹². Як свідчить відповідь В. Доманицького на лист Є. Чикаленка від 1 квітня 1908 р. він погодився писати на теми економічно-кооперативні, бо якраз у той час опрацьовував матеріали журналів «Економист» та «Народное багатство» і обіцяв вибрати з них дані, які б «могли зачепити якусь там струнку в чоловікові»¹³.

Зазначену тему В. Доманицький почав піднімати у «Раді» значно раніше, до отримання листа від Є. Чикаленка. Ще в 1906 р. у статті «Не святі горшки ліплять (Про потребительні крамниці)» [2] він розповів про зародження в українських селах споживчих крамниць та про участь у їх заснуванні та діяльності українців, які раніше соромились крамарського ремесла і віддавали його переважно на відкуп євреям. Автор подав цінний історичний матеріал про два види споживчих крамниць в Україні: заводські та селянські, відтворив їхні назви, роки заснування, зазначив число пайовиків кожної крамниці, їхній грошовий обіг, порівняв прибутки заводських та селянських крамниць та відзначив, що останні були удвічі прибутковішими. Конкретними фактами В. Доманицький доводить вигідність споживчої кооперації на селі, просить читачів звернути увагу на його інформації, та не сторонитись справи, що підніме добробут села й вирішить його першочергові потреби.

В. Доманицький опублікував у «Раді» і матеріал про перший з'їзд представників споживчих крамниць, який проходив у Києві 28 травня 1907 р. у приміщенні Київської земської управи [22]. Стає відомо, що він сам був делегатом того з'їзду і виступив на ньому з інформаційною промовою про кількість та становище товариських крамниць у Київській губернії, відобразив динаміку їхнього кількісного зростання у 1906–1907 рр., активність сільських крамниць та збільшення їхнього грошового обігу. На тому з'їзді піднімалось ряд важливих питань: про створення спілки споживчої кооперації, спрощення механізму закладення споживчих крамниць. Наголошувалось і на необхідності проведення ширшої інформаційної роботи в українських селах для поширення споживчої кооперації та підготовки для неї необхідних кадрів.

В. Доманицький звернув увагу на ще один яскравий епізод роботи з'їзду: обговорення делегатами проекту видання довідкової книжечки про товариські крамниці. Гарячі дебати викликало питання: якою мовою її видати: частина делегатів запропонувала російську мову, інша – тільки рідну. Остання пропозиція зібрала більшість голосів. Однак з'їзд прийняв компромісне рішення: для міського читача довідник видати російською мовою, а для селян – українською. Також обговорювалось і питання співпраці товариських крамниць з мережею українських земств.

У статті за 1908 р. «Брати наші не куняють...» [33] В. Доманицький розповів

про розвиток кооперативної справи у Галичині та Буковині, відзначив її економічне, просвітницьке й національне значення. Але поряд з основною темою автор торкається і розвитку споживчої кооперації на Київщині, у його рідному селі Колодистому (Звенигородщина), на Полтавщині, Поділлі, наводить факти, статистичні дані щодо кількості споживчих товариств та крамниць, зазначає динаміку їхнього зростання та значення для піднесення добробуту пересічних українців.

У зазначеній статті відобразились цінні факти про діяльність споживчих товариств у Галичині. Зокрема, він пише про Львівський український союз товариств на паях, товариство «Народна торгівля», Союз молочарських спілок, львівську «Просвіту», яка у своєму підпорядкуванні мала 450 товариських крамниць, Райфайзенівські спілки (кредитні та позичкові товариства) на Буковині, «Селянську касу». Автор звертає увагу на широку просвітницьку діяльність останнього товариства через його друковані органи – «Вістник союзу руських хліборобських спілок на Буковині», а згодом новий журнал «Народне багатство», який мав чимало передплатників через дешеву ціну та цікавий зміст. В. Доманицький відзначив професійне редагування часопису, умілий підбір матеріалів, необхідних для просвітництва широких верств населення. Цей змістовний журнал викликав у нього щире бажання заснувати подібне розкішне кооперативне видання і в Наддніпрянській Україні. Саме на таке видання він покладав просвітницьку й національну місії.

В. Доманицький познайомив читачів «Ради» і з розвитком споживчої кооперації у Польщі [53], розповівши в одній зі статей про перший з'їзд делегатів від споживчих товариств, що проходив у Варшаві восени 1908 р. та працював майже тиждень. Автор звертав увагу на найцікавіший реферат, озвучений на з'їзді делегатом Войцеховським. У ньому він наводив статистику споживчих товариств в окремих губерніях Польщі. Фактичні дані цього виступу дали йому підстави порівняти розвиток споживчої кооперації у Польщі та Україні і відзначити високий рівень її розвитку саме в Україні.

Окрім зазначених важливих тем, В. Доманицького бентежать і дрібніші, наприклад, проблеми суспільної моралі. Під впливом вистави «Морські купання» у київському театрі «Бергонье» він опублікував фейлетон «Де-що про громадянську мораль» [6]. Автор, як глядач, висловив свої враження від вистави на популярній театральній сцені: її змісту та постановки, костюмів, мови артистів, переваги сексуальної теми. В. Доманицький закликав театральних цензорів звернути увагу на подібні вистави, аби не опускати рівень театрального мистецтва до аморальних тем та вульгарних діалогів на театральній сцені.

Провідною темою В. Доманицького в «Раді» стали і його біографічні матеріали про відомих сучасників, з якими він перетинався у житті, або у спільній громадській праці. Привертають увагу його спогади «Пам'яті незабутнього учителя» [34], присвячені професорові В. Антоновичу, який відійшов у вічність у 1908 р. В. Доманицький згадував про своє знайомство з ним, що припало на роки його навчання у Першій Київській гімназії. Саме в її стінах Василь зустрівся і заприятелював із сином Антоновича і той привів його додому, де він і по-

знайомився з відомим українцем. За словами В. Доманицького, саме в оселі Володимира Боніфатійовича сформувались основи його національної свідомості, бо там він вперше побачив українську книжку: дитячий журнал «Дзвіночок», «Читанки», історичні праці. Під враженням почутого від Антоновича та літератури, прочитаної в його оселі, розпочався його шлях на українську громадську ниву. Автор згадував, що ще у гімназійні роки, разом з приятелями вони заснували українську громаду. У будинку В. Антоновича народилась ідея створити відоме українське видавництво «Вік». Воно закладалось як пайове: його члени щороку вносили 20 копійок у спільну касу, зібрані кошти мали сформувати видавничий фонд для української книжки. Стає відомо, що першою у видавництві вийшла книжка О. Кониського «У тісної баби». В. Доманицький зазначив факт причетності В. Антоновича до грошової допомоги видавництву, бо саме він здобув для нього грошову субсидію спочатку у 50, а далі 100 рублів у Старої Київської громади. Ці кошти дали можливість «Вікові» видати три томи відомої «Антології української літератури».

В. Доманицький у своєму нарисі-спогаді згадував і про українську громадську бібліотеку В. Антоновича із зібраними у ній унікальними виданнями. Вона була доступною для усіх, бажаючих читати літературне та наукове слово рідною мовою. А серед таких були в основному студенти та свідомі українці. Автор писав і про науково-просвітницьку працю свого наукового наставника в Київському університеті св. Володимира, згадував його археологічні та нумізматичні лекції в університетському музеї. Стає відомо, що професор Антонович підтримував тісні зв'язки з талановитою українською студентською молоддю: усіляко залучав її до наукової праці, довіряв читання лекцій, написання біографічних матеріалів до словника українських діячів, який взявся укладати в Києві після виїзду до Львова М. Грушевського. В. Доманицький називав київський дерев'яний будинок В. Антоновича на розі вулиць Кузнечної та Жилианської – нашою «Просвітою», «Науковим товариством», публічною бібліотекою, історично-археологічним музеєм, культурним вогнищем для української національної молоді.

Він подав до «Ради» і короткі біографічні довідки про українських депутатів до II Державної Думи – Семена Нечитайла (від Київщини) [16] та Василя Вовка-Карачевського (від Чернігівщини) [17]. Окрім біографічних фактів, автор звертає увагу читачів на прогресивні позиції та українські переконання обох обранців, відзначає їхні наміри вступити до української фракції в Думі та спільними зусиллями відстоювати національні права українців. Звертає увагу і некролог В. Доманицького про Б. Познанського [10] – українського діяча, етнографа та письменника польського походження.

У статті «Селяне посла» [47] В. Доманицький зачепив тему виборів та селянського представництва у парламенті та Галицькому крайовому сеймі, які він спостерігав у Галичині і які підтверджували існування загального виборчого права у краї. В. Доманицький звертає увагу на депутатів до сейму, які походили з простих людей, на їхню освіту, політичні погляди та заслуги, які давали їм підстави стати народними обранцями. Автор вивчив біографії депутатів до Галицького крайового сейму і прийшов до висновку, що галичани випадкових

людей не вибирали. Усі їхні виборці відповідали депутатським вимогам: вони були справжніми правовими оборонцями та захисниками своїх виборців.

У зазначеній статті В. Доманицький мовою оригіналу друкує повні біографії двох селянських депутатів до Галицького крайового сейму: Т. Старуха та І. Сандуляка. Автор пояснив походження цих унікальних біографічних матеріалів: на них він натрапив у редакції календаря львівської «Просвіти», який редагував його приятель, відомий український діяч Г. Хоткевич. За словами В. Доманицького від останнього він дізнався, що редакція календаря не мала можливості їх опублікувати у повному обсязі, і Г. Хоткевич охоче надав йому найцікавіші біографії для їх публікації в «Раді». Як бачимо, останній від цієї пропозиції не відмовився, бо дуже зацікавився запропонованим матеріалом, звернув увагу на його фактичну повноту, літературність, мову. Особливо його увагу привернула біографія депутата І. Сандуляка, в якій автор відобразив, окрім фактів, свої складні життєві обставини. В. Доманицький зазначає цікавий зміст біографічного документа, його колоритну мову, що відображала мову Покуття, без будь-яких літературних впливів. За його словами, зміст біографічного документа справляв на читача враження літературного твору.

В. Доманицький опублікував у «Раді» нарис ще про одного відомого сучасника – М. Аркаса [67], з яким його доля звела у спільному книжковому проекті: підготовці першої науково-популярної «Історії України-Русі». Він згадував автора видання із симпатіями, при цьому зазначаючи, що не знав свого спільника у справі особисто, ніколи в житті з ним не зустрічався, проте мав двохлітнє листування, яке й сформувало у нього найкращі враження про цього симпатичного та щирого українця, який любив Україну не лише почуттями, а й конкретними справами. В. Доманицький перелічував ті національні справи: заснування у с. Богданівці української школи, української «Просвіти» у Миколаєві, в якій він був головою та лектором, написання «Історії України-Русі», опери «Катерини» за поемою Т. Шевченка, фінансування усіх зазначених проектів.

Автор зазначив у нарисі сприйняття М. Аркасом критики сучасниками його «Історії України-Русі». Про неї зустрічаються суперечливі думки в сучасній історіографії, а коротка замітка В. Доманицького допоможе внести ясність у дискусії, тому й звертаємо на неї увагу. Редактор видання зазначав, що М. Аркас болісно відреагував на критику його праці, яка прозвучала в газеті «Рада» та ЛНВ¹⁴, переживав з цього приводу і виправдовувався своїми намірами написати не наукову працю, а лише окреслити шляхи до написання справжньої історії, створити експериментальний проект, який би проклав шлях до наукової історичної праці.

В. Доманицький відзначив і заходи М. Аркаса щодо другого видання його «Історії України-Русі». Підкреслював, що автор праці мав намір у ньому виправити всі попередні помилки, зауважені критикою. В. Доманицький цитував найцікавіші фрагменти листів М. Аркаса на підтвердження глибокого внутрішнього духовного світу цього українця-подвижника.

Заслуговують на увагу і ґрунтовні матеріали В. Доманицького в «Раді» про Марка Вовчка [45, 72]. Їх зміст свідчить, що він мав симпатії до творчості пись-

менниці. Дослідник звертає увагу на її особливість в українській літературі: глибоку ідейність, сюжетний драматизм та самотність, поважне місце серед кращих літературних сил України. В. Доманицький узяв на себе завдання відстояти ці великі заслуги письменниці і спростувати легенди, якими почало обростати ім'я М. Вовчка після її відходу у вічність. В одній зі статей звертає увагу на фальсифікацію, до якої був причетний П. Куліш, бо у листі за 1889 р. до О. Огоновського, автора «Історії літературы русской», він написав, що автором першого тому «Народних оповідань» була не Марко Вовчок, а її чоловік – О. Маркович. За статтею В. Доманицького відчувається, що його глибоко зачепила ця вигадка, і він усіляко намагався спростувати її. З його опублікованого нарису «Цінний національний дар» [46] стає відомо, що другим чоловік М. Вовчка – М. Лобач-Жученко, після смерті дружини, став опікуватись її рукописною спадщиною і запросив В. Доманицького переглянути архів письменниці. Останній опрацював його та виявив у ньому цінні літературні, історичні та етнографічні матеріали. На їх основі автор підготував кілька статей для ЛНВ, «Записок НТШ» та «Ради». Вже його перша стаття в «Раді» про М. Вовчка свідчить, що він добре володів матеріалом, бо усі свої думки та твердження підкріплював посиланнями на джерела та їх широким цитуванням.

Саме опрацювання архіву М. Вовчка дало В. Доманицькому підстави для спростування неправдивої інформації П. Куліша про авторство першої збірки «Оповідань» письменниці. Він зазначає, що збережені листи письменниці до О. Марковича стали джерелом для відтворення історії кожного її оповідання, участі у його обговоренні та опрацюванні як О. Марковича, так і П. Куліша. За епістолярієм Марка Вовчка В. Доманицький досліджує і рівень знання нею української мови на момент написання «Оповідань» та доводить, що їхньою авторкою була Марко Вовчок, а її творчий доробок дав йому підстави назвати її однією з найвидатніших українських письменниць.

Статтею «В обороні мертвих од живих» [71] В. Доманицький відреагував і на вихід «Споминів Ганни Барвінок» про Марка Вовчка. Він розвінчував несправедливу критику жінками-письменницями (О. Пчілкою та Ганною Барвінок) талановитої письменниці. Зі статті стає відомо, що по смерті Марка Вовчка у часопису «Рідний край» (№ 1, 1909 р.) були опубліковані спогади Ганни Барвінок про неї. Як видно, вони справили негативне враження на В. Доманицького, і він узяв на себе місію захистити ім'я письменниці від неправди та інсинуацій, які на неї навішували живі сучасники. Літературознавець поправляє факти, подані Г. Барвінок. Наприклад, щодо псевдоніма, взятого Марією Марковичевою. Г. Барвінок стверджувала, що псевдонім їй дав П. Куліш за її мовчазну вдачу. В. Доманицький доводить, що свій літературний псевдонім М. Вовчок взяла ще до знайомства з П. Кулішем, від родича свого чоловіка О. Марковича, який називав себе «Вовком». Василь Миколайович поправляв і хронологію окремих подій, життєві маршрути Марка Вовчка, заперечив твердження про недостатнє володіння письменницею українською мовою, яке й спонукало Г. Барвінок стверджувати, що свої перші оповідання вона писала не самостійно. Дослідник довів авторство її творів у статті, надрукованій у «Записках НТШ».

В. Доманицький поправляє ще один факт, озвучений Г. Барвінок: про те, що шляхи Марка Вовчка і О. Марковича розійшлись у Петербурзі: Марко Вовчок поїхала з І. Тургеневим у Париж, а О. Маркович повернувся у Чернігів. Насправді ж усе виглядало інакше: М. Вовчок поїхала за кордон з О. Марковичем, за ними поїхав і П. Куліш. Останній був закоханий у письменницю і зробив їй неоднозначну пропозицію, але отримав на неї таку відповідь, що через тиждень повернувся до Петербурга, взяв свою дружину і вирушив у подорож на Кавказ, а Тургенев поїхав до Парижа. Марковичі залишились жити у Німеччині майже цілий рік (1859–1860).

Дослідник спростовує й інший факт: про жорстоке й несправедливе ставлення Марка Вовчка до своєї прислуги, дівчини Мотрі. Г. Барвінок писала, що, виїхавши за кордон, Марко Вовчок залишила Мотрю без шматка хліба і грошей у Петербурзі, і дівчина, покинута напризволяще, змушена була стати на шлях розпусного життя. Цей факт, за словами Г. Барвінок, дуже розгнівав Т. Шевченка. Проте В. Доманицький даними листів доводить, що зазначений факт є звичайною вигадкою, бо насправді Марковичі залишили Мотрю на опіку Білозерських і висилали їй кошти для отримання паспорта та виїзду в Україну.

Уточнює він і ставлення Марка Вовчка до свого старого чоловіка. Ганна Барвінок та й інші біографи звинувачували жінку в її несправедливому ставленні до О. Марковича, якого вона залишила у Чернігові і, пообіцявши, не приїхала до нього. А чоловік, за словами Г. Барвінок, її очікував, прикрасивши оселю квітками та ілюмінацією. Не приїхавши, Марко Вовчок продемонструвала свою зневагу до того, хто дав їй літературне ім'я, славу та популярність. В. Доманицький доводить, що мучеником О. Марковича аж ніяк назвати не можна, бо поки його дружина жила за кордоном, він знайшов собі заміжню жінку у Чернігові, яка й народила йому кількох дітей.

У статті «Цінний національний дар» [46] В. Доманицький піднімає актуальне для усіх часів питання – збереження рукописної спадщини відомих українців: Т. Шевченка, О. Кониського, В. Лиманського, П. Куліша, Марка Вовчка. Він схвалював тих родичів, які клопотались збереженням, упорядкуванням та виданням творів талановитих родичів. Зокрема, вітав наміри Ганни Барвінок видати твори покійного П. Куліша, а чимало його рукописів передати у фонди Чернігівського музею ім. В. Тарнавського. Звертав увагу і на заходи чоловіка Марка Вовчка, М. Лобач-Жученко зберегти спадщину дружини. Зі статті стає відомо, що через В. Доманицького він заповів українському товариству будинок, садибу та клаптик землі на Кавказі, у Нальчику, де була похована письменниця, аби воно взяло на себе громадську опіку над ними, коли не стане чоловіка письменниці.

Провідною темою творчості В. Доманицького в «Раді» стали і його статті про Т. Шевченка: його спадщину, знахідки нових творів, упорядкування повного «Кобзаря», літературознавчі розвідки.

Так, вже у №3 «Ради» за 1906 р. побачила світ літературознавча стаття В. Доманицького «Доля України в поезії Т. Шевченка» [1]. У ній автор аналізує значення образу України в поезії Т. Шевченка. На його думку, Україна та українці стали основними персонажами творчості Кобзаря, бо думка про рідний край та його

людей не залишала поета на складних і заплутаних життєвих маршрутах як рідної, так і чужої землі. У своїй поезії Тарас найвлучнішими поетичними рядками оспівував трагічну долю своєї вітчизни, зображав її в образах «обідраної сироти-ни», яка у своє серце гадюк напустила, заросла бур'яном, покрилась цвіллю, почувалась поневоленою та пригнобленою. Поет звинувачував у тому запустінні України своїх же синів-перевертнів, які продались її ворогам та допомагали їм з матері останню сорочку знімати. Тарас просив запродавців схаменутися та пророчив Україні вільне життя і визволення з неволі, про що свідчать такі рядки його поезії:

*І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син і буде мати
І будуть люде на землі...*

В. Доманицький, цитуючи поетичні рядки Т. Шевченка, закликає українців до тривалої і натхненної праці: «перелогі орать, думать, сіять, не ждять і посіяне жать...», щоб реалізувати пророцтва великого Тараса.

Серед матеріалів «Ради» зустрічаються й статті про реконструкцію на поч. ХХ ст. творчої спадщини Т. Шевченка: про знахідки нових автографів поета, звірку їх з надрукованими творами, зазначення цензурних коректив у вже виданих поетичних збірках Шевченка, про підготовку В. Доманицьким повного видання «Кобзаря» Т. Шевченка. Останній сюжет відбився в інформаційній статті В. Доманицького «Ще нові матеріяли до «Кобзаря» Шевченка» [19] із розповідями автора про його пошуки та знахідки нових Шевченкових творів. Шевченкознавець розповідав про поїздку до Москви, куди його покликали чутки про виявлення там примірника «Кобзаря» 1860 р. з авторськими правками у текстах. Пошуки привели дослідника до М. Митрофанової, доньки М. Стороженка, у якої ніби зберігався зазначений «Кобзар» і який вона збиралась згодом передати у Румянцевський музей. Але В. Доманицький був трохи розчарований, бо побачив у власниці не той «Кобзар», про який чув, а примірник, подарований Т. Шевченком І. Лазаревському з особистим автографом поета: «Ивану Лазаревскому. Кобзарь Тарась. 8 марта 1860». Проте В. Доманицький повідомляв, що і в цій несподіваній книзі він виявив інші цінні знахідки: «Письмо Т. Г. Шевченка к редактору «Народнаго Чтения» (перед текстом, в оправі), в кінці ж книги – відбиток із журналу «Основа» під назвою «Кобзарський Гостинець», в якому були вміщені такі вірші поета: «Калина», «Пустка», «На Різдво», «Козацька доля», «На Вкраїну», «Хатина», «До зорі», «Хустина», «Доля», «Пісня». До збірки були вклеєні й 4 автографи Т. Шевченка: «Осія, глава XVI», датований 25 грудня 1859 р., «Як би то ти, Богдане п'яний» (18 серпня 1859 р.), «Каламутними болотами» (частина вірша «Лічу в неволі дні і ночі», в редакції, що зберігалася в автографі-альбомі, який знаходився у В. Науменка) та «Подражаіє Іезекіілю» (глава 19). Автор описував виявлені автографи, відзначав такі їх особливості: вони були написані чорнилом на шматках паперу, а вірш «Як би то ти, Богдане...» – олівцем на невеликому клап-

тику паперу. Цінність цієї знахідки була ще й в тому, що у «Кобзарі» котримсь із Лазаревських: Іваном чи Михайлом, були заповнені лакуни на місці крапок, поставлених цензурою. В. Доманицький зазначив, що більшість пропусків були заповнені із власного, Чигиринського «Кобзаря» Т. Шевченка 1844 р. (на той час він зберігався у Чернігові у колекції В. Тарновського). Автор відзначив у статті інше звучання окремих творів, наприклад, початку романтичної балади «Причинна».

В. Доманицький називав і друге джерело до реконструкції повного тексту «Кобзаря» – матеріали поета з департаменту поліції (усі вони були написані рукою Т. Шевченка), їх готувались передати у Чернігів у колекцію В. Тарновського. З його статті довідуємось, що цій передачі сприяв сенатор М. Маркевич, голова Товариства ім. Т. Г. Шевченка у Петербурзі. Він здобув офіційний дозвіл на перевезення в Україну кобзарських матеріалів та вжив чимало заходів для видання повного «Кобзаря» Т. Шевченка. У ході його підготовки в архіві департаменту поліції Петербурга працював один із співробітників Благодійного товариства видання загальних та дешевих книг для народу. На нашу думку, це був П. Стебницький, про що свідчить його розлоге листування із В. Доманицьким, присвячене кобзарській темі¹⁵. Він виявив у зазначеному відділі «Справу» Т. Шевченка, а при ній чорнові захлаявні книжечки поета, які збирались використати у підготовці нового видання. Текстолог висловлював надію і на можливе здобуття у приватного колекціонера О. Корсуна поправленого тексту «Черниці Мар'яни» та невідомого вірша «Човен». Доповнення щодо цього сюжету статті В. Доманицького знаходимо у рубриці «Ради» «Література, наука й умілість»¹⁶. У замітці «Автографи Шевченка» підтверджувалось збереження в О. Корсуна, видавця альманаху «Сніп», автографів зазначених творів Т. Шевченка. Прозвучала й важлива інформація про відмінність надрукованої «Черниці Мар'яни» від оригінальної та підтверджений факт дарування Т. Шевченком зазначених автографів О. Корсуневі.

Отже, стаття В. Доманицького інформує про його науково-пошукову працю над упорядкуванням першого повного «Кобзаря» Т. Шевченка, його несподіване знайомство з «Кобзарем» Т. Шевченка 1860 р. видання, особисто подарованим поетом Івану Матвійовичу Лазаревському, про виявлені у ньому автографи, про опрацювання П. Стебницьким у Петербурзі матеріалів Т. Шевченка зі столичного департаменту поліції, знахідку серед них відомих «захлаявних» книжечок поета, подальші пошуки нових автографів, про причетність до них конкретних людей, тощо. Така інформація є важливою для відтворення історії повного видання «Кобзаря», цінні деталі до якої подав його редактор і упорядник, В. Доманицький.

Частина матеріалів «Ради» була присвячена й виходові першого повного видання «Кобзаря» Т. Шевченка за редакцією В. Доманицького у Петербурзі у 1907–1908 рр. Газета друкувала матеріали як самого редактора, так і інших сучасників із оцінками того унікального видання. Про його вихід у «Раді» повідомив І. Кривецький¹⁷, зазначивши, що до поетичної збірки увійшло 215 поезій, з яких лише 8 не були звірені з автографами. Автор відзначив відмінність цього видання від попередніх: усі надруковані поетичні твори були виправлені та доповнені через їх звірку з автографами. До «Кобзаря» увійшла друга частина поеми «Іван Гус», яку

вважали загубленою, та 4 нові вірші, виявлені редактором і раніше недруковані.

Із коротких заміток «Ради» стає відомо про велику популярність повного видання «Кобзаря» 1907 р., яке було розкуплено за кілька місяців. Це спонукало видавців до думки здійснити й друге видання поетичної збірки двох типів: дешевого «Кобзаря» вартістю 1 руб. 50 коп. та дорогого, на кращому папері, з портретом Т. Шевченка вартістю 3 рублі. В. Доманицький у замітці «Про нове видання «Кобзаря» Шевченка» [26] розповів про знахідки Шевченкових творів, якими поповнилось друге видання, а отже й про його відмінності від першого: до другого видання редактор вперше включив невідомий раніше вірш, виявлений ним у департаменті поліції у Петербурзі, багато віршів, особливо написаних Т. Шевченком у 1838–1841 рр., подавались в новій і досконалішій редакції, завдяки їх автографам, знайденим В. Доманицьким у Петербурзі у генерала Сульєва. Редактор повідомляв, що використав у підготовці того видання й ще важливі джерела: 1) матеріали з архіву Д. Мордовця; 2) поезії Т. Шевченка, переписані з його рукописів; 3) автографи Т. Шевченка, виявлені у Москві, у дочки М. Стороженка.

У рубриці «Ради» «Література, наука і умілість» повідомлялось і про початок друку журналом «Кіевская Старина» монографії В. Доманицького «Критичний розслід над текстом «Кобзаря», написаної у ході опрацювання автографів Т. Шевченка.

У 1908 р. дослідник подав огляд львівського видання «Кобзаря» Т. Шевченка 1908 р., підготовленого І. Франком [43]. Автор зазначав його відмінності від попередніх галицьких видань. «Кобзар» Т. Шевченка, підготовлений І. Франком, був ровесником повного видання «Кобзаря», що вийшов за редакцією В. Доманицького у Петербурзі. Автор огляду повідомляв цінну інформацію: у ході підготовки обох видань їх упорядники постійно спілкувались та обмінювались як інформацією, так і аркушами, вже підготовленими до друку. В. Доманицький, як знавець шевченківської спадщини, відзначив особливості видання «Кобзаря» за редакцією І. Франка (науковість та повноту), проте зауважував невідповідну розстановку наголосів у віршах, яку пояснював особливостями галицької вимови. В. Доманицький пропонував науковій комісії об'єднати усі видання «Кобзаря» та на їх основі виробити канонічний варіант поетичної збірки Т. Шевченка.

Він пише і про необхідність гідного вшанування Т. Шевченка в 1907 р. у передовій статті «Наші обов'язки до пам'яті великого поета» [18]. Шевченкознавець підкреслює, що гідне вшанування нацією своїх достойників є ознакою її культурності. Публіцист критикує українців за їхнє ставлення до великого Тараса та запитує їх: що зробили вони, аби пізнати справжнього поета, його страдницьке життя й багату творчу спадщину. На це запитання автор знаходить лише убогі відповіді, називає усі заходи українців щодо пізнання Т. Шевченка початковими. В. Доманицького бентежила відсутність повного видання творів Кобзаря, розпорошеність його автографів та інших творів серед приватних колекціонерів, відсутність їх централізованого зберігання. Автор ставить такі першочергові завдання перед українцями поч. ХХ ст.: зібрати усі автографи Шевченкових творів, його малюнки, листування, літературу про Кобзаря, звернутися громадою до колекціонерів, які не могли скласти ціни автографам Т. Шевченка та

ховали їх у своїх домашніх скринях. Імена окремих з них автор називає у статті. Пропонував у першу чергу зібрати рукописи поета, аби здійснити повне й критично-наукове видання творчої спадщини Т. Шевченка. В. Доманицький покладався у виконанні поставлених завдань перш за все на українські інституції, зокрема НТШ у Львові, редакцію журналу «Україна» в Києві.

Питання збору автографів творів Т. Шевченка залишалось актуальним і після виходу «Кобзаря» 1907 р., бо В. Доманицький бажав видати ще повнішу й автентичну оригінальним творам збірку, відтворивши у ній історію кожного надрукованого вірша, супроводжуючи усі тексти вивіреними й науковими коментарями. Дослідник пропонував надрукувати у майбутньому виданні й фотографії виявлених автографів, аби зберегти їх назавжди, умістити у збірці й словник Шевченкової мови. Для реконструкції повної біографії поета він пропонував зібрати усю бібліографію про Т. Шевченка, окремо видати його листування та російськомовні твори («Дневник», повісті). На думку автора, окремого дослідження потребувала й багата художня спадщина Т. Шевченка. Літературознавець пропонував почати цей напрям дослідження зі збору відповідної літератури та написати окрему працю про Шевченка як художника, видати і його малюнки.

Окрім наукових видань, В. Доманицький пропонував підготувати й науково-популярні багатотиражні збірки творів Т. Шевченка із детальними поясненнями та трактуваннями поетових думок та словесних символів. Окремо здійснити й видання творів Т. Шевченка для інтелігенції, «пишне, в великому форматі, на зразок Брокгаузовських видань (Байрона, Пушкіна та інше)». Такі, цілком реальні, завдання він поставив перед українською інтелігенцією поч. ХХ ст. На його думку, їх виконання вона продемонструвала б свою повагу до видатного українця. Наступним кроком стане встановлення величного пам'ятника Кобзареві. До втілення останньої ідеї в життя автор закликав усю українську громаду.

У статті «Нечувана літературна експропріація» [27] В. Доманицький виклав враження від видання «Кобзаря» 1907 р. Н. Новиковим. Воно побачило світ у Петербурзі, напередодні виходу повного «Кобзаря» за редакцією В. Доманицького, і було лише передруком «Кобзаря» 1883 р., зі скороченими текстами поезій та старим правописом. Автор називав подібне видання справжнім недобством, бо видавець не мав на нього ніякого права, до того ж українці упорядкували повний «Кобзар», який відповідав автентичності та повноті поезій Т. Шевченка.

Окрім зазначених матеріалів значний доробок В. Доманицького в «Раді» і в галузі української бібліографії. У газеті він друкував як рецензії на книжкові видання різних жанрів, так і розлогі огляди українських періодичних наукових видань. Окремі матеріали присвячені і друкованим органам, які звернули на себе увагу автора, наприклад, висвітленням українського питання, чи зміною певним часописом свого напрямку з прогресивного на поміркований, або й реакційний, неукраїнським змістом видань, що виходили в Україні, або інсинуаціями на українців. У таких випадках В. Доманицький брав на себе місію розвінчати недобросовісних авторів. В окрему групу об'єднуємо розлогі інформаційні матеріали, які відображали розвиток українського літературного книго-

видавництва (за жанрами) за певні відрізки часу.

В. Доманицький почав друкувати рецензії на книжкові та періодичні видання в «Раді» з 1907 р. і упродовж кількох років був активним автором її рубрики «Бібліографія». Свою першу позитивну рецензію він присвятив праці М. Грушевського «Про старі часи на Україні», яка вийшла у С.-Петербурзі заходами українського Благодійного товариства видання загальнокорисних та дешевих книг для народу [20]. Автор дав позитивну оцінку новій праці, назвав її першою справжньою історією України, яку написав українець, подав короткий зміст праці, висловив власні думки на загальні проблеми української історії, вказав вартість видання, кількість ілюстрацій, уміщених у ньому, та побажав, щоб нову книгу придбав кожен свідомий українець.

В. Доманицький рецензує у «Раді» і українські книжечки різних авторів та на різні теми. Так, його увагу привертає друге видання праці лікаря М. Коса «Про полові справи» [50]. Рецензент вказує її видавництво, завдання, цікавий та ілюстрований зміст, доступний виклад матеріалу, який задовольняв українця як Галичини, так і Наддніпрянщини.

З його рецензії довідуємось також про вихід в Одесі на поч. 1909 р. української книжечки релігійного змісту «Князь Володимир Святий та хрещення Русі» [61]. Автор підійшов до праці критично, зауважив апокрифічне відображення автором історичних подій, невідповідність реальним подіям окремих фактів, коректурні недогляди, тощо. Але в цілому відзначив і позитивні моменти праці: національну свідомість автора, його добре володіння народною мовою, доступність матеріалу для пересічного читача, популярний зміст. В. Доманицький радив видавцю книги – видавництву «Промінь» – у подібних виданнях більше додавати національних елементів, зв'язувати історичні події з українською землею, щоб довести національну самобутність українців, яка пройшла тривалий історичний шлях.

Завдяки В. Доманицькому, читач української газети знайомиться з ще одним цікавим науково-популярним виданням початку 1909 р. – книжечкою Л. Щербини «Земля, рослини і тварі» [64]. У ній автор популяризує знання про Всесвіт, ілюструє розповіді яскравими прикладами. Але рецензент зауважує недосконалу мову автора, присутність у текстах численних коректурних помилок та русизмів, які радить уникати у подібних популярних виданнях.

В. Доманицький рецензує у «Раді» і новий «Українсько-російський словник» В. Дубровського, що вийшов у видавництві «Час» в 1909 р. за редакцією І. Стешенка [72]. У цій критичній рецензії автор зробив чимало зауважень щодо словарної частини праці: засилля у ній маловживаних слів, слів іншомовного походження та відсутність слів широкого вживання, неправильне наголошування багатьох слів, їх невідповідний переклад. Усі свої зауваження рецензент підкріплював численними прикладами та доводив, що для практичних цілей невибагливого читача цей словник матиме певне значення, але він не задовольнить потреб українця, бо не враховував тонкощів його мови. Ця критична рецензія викликала дискусію на сторінках «Раді»¹⁸ між В. Доманицьким та редактором словника – І. Стешенком.

В одній зі своїх статей за 1909 р. В. Доманицький анонсує вихід у найближчому часі цінного ілюстрованого видання – «Альбому історичних українських портретів» [62], призначеного для популяризації у широких українських колах портретної галереї відомих українців. Автор інформує, що альбом міститиме копії як відомих репродукцій, так і невідомих портретів, що були виявлені у колекціях музеїв Галичини. Автор повідомив, що понад 40 таких портретів виявив Г. Хоткевич і готував їх до видання. В. Доманицький називає найцікавіші з них: портрети Б. Хмельницького, Б. Хмельницького з І. Скоропадським, І. Мазепи, дружини Палія з онуком, матері Мазепи – Магдалини, матері Виговського, К. І. Острозького, І. Коробута-Вишневецького, Г. Балабана та ін. Він відзначає цікаві деталі кожного портрета, розповідає про сам ілюстрований проект: його вихід серіями та випусками, про заплановані інші проекти та підкреслює значення подібних видань для формування національної свідомості українців.

В. Доманицький рецензує і книгу Д. Яворницького «Матеріяли до біографії Т. Г. Шевченка» [76], що вийшла у Катеринославі, за фінансової підтримки В. Хрінникова, звертаючи увагу на нові дані, які увійшли до неї. Увагу В. Доманицького привертають і такі практичні видання, як книжечка Г. Дорошенка «Як вести торгові книги в крамницях» [78] та Я. Доброумова «Руководство по счетоводству для небогатых Обществ Потребителей» [79], що вийшли 1909 р.

Окрім конкретних праць, дослідник рецензує й періодичні видання, що мали просвітницьке і практичне значення. Так, в одному зі своїх дописів він рекламує відродження у Петербурзі у 1908 р. ілюстрованого часопису українською мовою «Українське бджільництво» (видавець – Є. Архипенко) [35]. Газета почала виходити у 1906 р. у Києві, проте проіснувала недовго. Молодий і талановитий редактор Є. Архипенко відродив її у Петербурзі, приклавши до цього чимало зусиль. В. Доманицький подає огляд перших двох чисел ілюстрованого видання за 1908 р., звертає увагу на практичні завдання, які взяли на себе видавці, відзначає авторів та їхні матеріали. Рецензент підкреслював, що подібне видання мало не лише практичне значення, а й національне: пробуджувало почуття українства. Автор володів інформацією про популярність видання: газету читали цілими українськими селами, нею цікавились і інтелігентні читачі, а тому він закликав передплатників «Ради» підтримати добру справу й придбати популярну газету.

В одному з бібліографічних нарисів за 1909 р. В. Доманицький рецензує видання часопису «Українське бджільництво» – «Щоденник пасічника на 20 пнів», укладений Є. Архипенком [68]. Звертає увагу на його практичну структуру: можливість вести пасічниками у придбаному виданні необхідні записи, заносити важливу інформацію, користуватись спеціалізованою літературою, список якої подавався укладачем. Із цієї рецензії довідуємось, що часопис «Українське бджільництво» з 1909 р. знову виходив у Києві. Його продовжував редагувати Є. Архипенко, якого В. Доманицький називав талановитим і добрим знавцем своєї справи, а часопис єдиним на той час в Україні спеціалізованим виданням, корисним для українських селян.

Він рецензує у «Раді» і перше число видання «Господарь і Промисло-

вещь» за 1909 р., що став органом «Крайового союзу господарсько-молочарського» у Стрию [57]. Автор звертає увагу на завдання цього хліборобського часопису, його тематичну спрямованість на матеріали про розвиток кооперативного руху в інших країнах світу, про переваги селянських об'єднань, тощо. В. Доманицький відзначає найцікавіші матеріали журналу: статтю Є. Олесницького, у якій чітко формулює завдання та зміст діяльності «Крайового союзу господарсько-молочарського» (стає відомо, що одним з його основних завдань стало виробництво та реалізація власної продукції, організація власних виробничих сил). Відзначає рецензент і статтю Л. Когута та інші матеріали практичного змісту. За змістом рецензії відчувається, що видання В. Доманицькому сподобалось і він пропонує заснувати подібний кооперативно-практичний часопис у Наддніпрянщині.

Увагу В. Доманицького привертає і щорічний львівський «Календар Прогресу» на 1909 р. [52]. Автор відзначає його вдалу структуру, цікавий зміст, 12 ілюстрованих оповідань про найцікавіші періоди української історії (від хрещення киян Володимиром до ліквідації Гетьманщини), уміщені в календарній частині видання. На думку В. Доманицького, автором тих історичних лекцій був українець із Наддніпрянщини, а ілюстратором – художник Т. Липинський. Рецензент відзначає й інші цікаві матеріали з літературного відділу календаря, його практичні поради. Звертає увагу і на вищий рівень просвітянського календаря за 1909 р., порівняно з попередніми роками. Називає його, за ціною та змістом, справжнім подарунком українському громадянству.

На особливу увагу заслуговують і розлогі презентації В. Доманицьким у «Раді» поважних наукових праць та збірників, яким присвячені окремі матеріали. Так, він ознайомив читачів української газети із шостим томом «Історії України-Руси» М. Грушевського [38], восьмим томом «Жерел до історії України-Руси», виданими відповідно НТШ у Львові [70] та археографічною комісією НТШ. Так, в останньому огляді автор вказує кількість опублікованих документів у збірнику, зазначає установи, в яких вони були виявлені, відзначає найцікавіші та найцінніші, наприклад – лист Стефана Баторія за 1592 р. про козацькі вольності, документи про переговори уряду польського із С. Кішкою, про діяльність М. Дорошенка, про Хотинський похід 1621 р., списки козацьких полковників 1621 р. та ін. Його увагу привернула ґрунтовна вступна стаття І. Крип'якевича «Козаччина і Баторієві вольності». У ній автор простежив історію української козащини від початків до Баторія та її легалізацію польським урядом. Назвав цей документальний збірник справжнім явищем в українській історичній науці.

В. Доманицький високо оцінив і вихід у 1908 р. шостого тому «Історії України-Руси» М. Грушевського, який також назвав епохальним явищем в історичній літературі, бо праця уможливила, на достовірній джерельній базі, вивчити маловідомий період української історії.

Окремо виділяємо регулярні огляди-рецензії В. Доманицьким у «Раді» «Записок НТШ» [42, 44, 50, 56, 82], які він почав друкувати з 1908 р., присвятивши першу статтю 81 та 82-му томам часопису [42]. У цьому першому огляді ав-

тор називає «Записки НТШ» академічним органом, а НТШ – Академією Наук, яка вивела українську науку на європейський рівень, бо «Записки» передплачували та читали наукові інституції Європи. Автор лише зауважує малочисельність членів НТШ, утримання товариства ентузіазмом подвижників-науковців. Далі він подає огляд опублікованих матеріалів, називаючи авторів, їхні доробки, оглядає рубрики, відзначає поважність бібліографічної частини видання, аналогів якій він не знаходив у жодному слов'янському науковому органі. У такий спосіб оглянуті В. Доманицьким і наступні томи «Записок». Так, у огляді т. 83-го «Записок» [44] автор звертає увагу на появу на сторінках часопису молодих наукових сил, підкреслює їх галицьке походження зі школи професорів М. Грушевського та К. Студинського. У зазначеному томі звертає увагу на М. Возняка та І. Шпитковського, рецензує їхні ґрунтовні наукові матеріали. З його оглядів «Записок» стає відомо, що їх постійним автором був, наприклад, І. Франко, який у кожному томі уміщував по кілька своїх публікацій різного жанру.

Розлогий огляд В. Доманицький присвятив і 84 та 85-му томам «Записок» за 1908 р. [50, 56] А перед оглядом т. 84-го автор рецензує і «Хроніку НТШ» зі звітом про наукову, видавничу й організаційну роботу товариства за 1907 р. [50]. З неї можна довідатись про зростання видавничих потужностей товариства через придбання ним друкарської машини, про збільшення книжкових фондів наукової бібліотеки товариства та її переміщення до будинку «Академічного дому». Про розміщення в «Академічному Домі» й музею та зали засідань НТШ.

В огляді тому 85-го [56] автор відтворює назви наукових розвідок, підкреслює їхню ґрунтовність, фактичну новизну, тематику, зазначає й основні рубрики часопису та їхнє наповнення. Стає відомо, в яких томах «Записок» публікувався і сам В. Доманицький. Наприклад, довідуємось, що у т. 84 він умістив розвідку «Авторство Марка Вовчка» та нарис у відділі «Miscellanea» – «Україніса в альбомі Н. Гербеля», а в т. 85, у відділі «Miscellanea» – нову редакцію «Вірша на київських ченців», у цьому ж відділі тому 87-го В. Доманицький опублікував «Лист Ксенофонта Климковича до Марка Вовчка», виявлений в архіві письменниці.

Окремим матеріалом В. Доманицький презентував у «Раді» і наступні три томи «Записок» за 1908 р. [56, 63], подавши систематизований огляд статей за темами, відзначивши найцікавіші та ґрунтовні історичні розвідки й публікації Б. Бучинського, В. Герасимчука, І. Франка, І. Кривецького, М. Зубрицького. З огляду довідуємось, що ці томи умістили 5 ґрунтовних історичних розвідок, 3 – літературознавчі та 1 – з історії українського театру.

З оглядів «Записок» за 1909 р. [82] стає відомо, що у них вперше були введені до наукового обігу три листи В. Антоновича до свого приятеля студентських років – А. Мйодушевського. Сам В. Доманицький у 89-му томі «Записок» за 1909 р. опублікував лист Т. Шевченка від 23 квітня 1860 р. до Є. Ковалевського, голови «Общества для пособия литераторамъ», який допомагав визволяти із кріпацтва Шевченкових братів та сестер.

Отже, усім оглядам В. Доманицького «Записок НТШ» притаманна розлогість, обізнаність автора зі змістом кожного тому часопису, відчуття новизни опублікованих документів та матеріалів, звернення уваги на нові імена, молоді

наукові сили, їхнє походження, тематику досліджень, унікальні публікації, повноту рубрик, тощо.

В. Доманицький знайомить читачів «Ради» і з третьою книгою «Записок Українського Наукового Товариства в Києві», що вийшла у 1908 р. [69]. На початку огляду автор відзначає роль товариства у розвитку наукового життя Наддніпрянської України. Стає відомо, що зазначена книга присвячувалась світлій пам'яті члена товариства, професора В. Антоновича. Вона умістила його портрет та 5 статей (4 – про В. Антоновича, а одна – самого В. Антоновича). В. Доманицький звертає увагу на ґрунтовні статті М. Грушевського про Володимира Боніфатійовича, професора Г. Павлуцького про археологічні здобутки вченого, І. Стешенка про громадську діяльність відомого українця, А. Лободи – про його студії в галузі етнографії та літератури. Довідуємось, що у цій книзі була опублікована «Записка В. Антоновича в справах обмежень української мови». Учений написав її у 1905 р., за дорученням історично-філологічного факультету Київського університету св. Володимира на запит комітету міністрів, розісланий університетам. В. Доманицький називає цей важливий документ однією з останніх праць В. Антоновича, у якій він послідовно доводив безпідставність переслідувань українського культурного руху та української мови. Автор відзначає й інші опубліковані матеріали «Записок», які стосувались археології, історії, літератури, подає їх короткий зміст.

Дослідник стежить і за ставленням представників інших націй до українського літературного процесу, українських періодичних видань, тощо. Так, він звертає увагу на позитивний огляд української літератури польським письменником і драматургом В. Орканом, опублікований у краківській соціал-демократичній газеті «Narząd» та передруковує його в нарисі «Правдивий голос поляка про українську літературу» [40].

Окремі статті В. Доманицький присвячує й періодичним виданням, які змінили свої напрями з прогресивних на помірковані, або реакційні. Так, його увагу привернув краківський місячник «Słowiański Świat» (виходив з 1905 р.) [29]. З ним він ознайомився у Кракові та був вражений змістом часопису. Він спонукав його назвати це видання «москвофільським сватом» та зауважити еволюцію журналу від ідей слов'янофільства до реакційного москвофільства. Свої думки В. Доманицький підтверджує конкретними матеріалами журналу, зокрема, його статтею про засідання слов'янського клубу у Кракові. У ній повідомлялось, що учасники клубу визнали москвофільство у Галичині бажаним напрямом, протиставляючи його українській гайдамаччині, в якій бачили примару сепаратизму. Дослідник зауважував двоякість поляків: вони підтримували український національний рух у Російській імперії, бо він послаблював її централізм та був вигідним полякам, але вважали його небезпечним у Галичині, і обсипали його усілякими інсинуаціями, які й розвінчував автор у своєму критичному огляді.

У розлогіх статті з трьох частин «Шлях до згоди» [60], В. Доманицький розповідає українським читачам про становище литовців, які проживали на території Польщі та про заснування у Вільно місячника польською мовою «Litwa». П'ять оглянутих чисел нового часопису спонукали автора до цікавих міркувань,

паралелей з українцями та їхніми проблемами, тощо.

Окрім рецензій на періодичні та книжкові видання, В. Доманицький опублікував у «Раді» і розкішні статистично-бібліографічні огляди українських книжкових та літературних видань за 1906–1910 роки [66, 74, 77, 84, 91]. Ці матеріали дають підстави назвати його одним із найповажніших бібліографів української газети. Так, щоразу нашу дослідницьку увагу привертала стаття літературознавця під заголовками «Українське письменство», «Українська література». Вони виходили майже щоквартально у 1909–поч. 1910 р., охопивши розвиток літературно-видавничого процесу ще з 1908 р. У першому матеріалі «Українське письменство року 1908 (Бібліографічний огляд)» [66] В. Доманицький пояснює, що він вперше на сторінках української газети подає детальний фактичний матеріал про розвиток української літератури в Наддніпрянщині за вказаний рік. За його словами, його попередники (С. Єфремов, Д. Дорошенко), зупинялись лише на найвизначніших творах художньої літератури із редакційною поміткою до їхніх статей про вихід у найближчому часі повної української бібліографії. За її укладання й презентацію в «Раді» взявся саме В. Доманицький. Джерелом до складання його бібліографічних оглядів став тижневик «Книжная летопись Главного управления по делам печати», що почав виходити у Петербурзі з другої половини 1907 р. У ньому зазначались усі видання, що виходили в Росії. Автор звертав увагу на те, що «Книжная летопись» подавала назви книжок усіма мовами Російської імперії, відвівши кожному народові окрему рубрику, проте українським книжкам такої рубрики не надала. Це ускладнювало його упорядницьку працю, бо україномовні видання треба було шукати у загальному масиві російських книжок.

У першій інформаційній бібліографічній статті відображена цінна статистика: загальна кількість українських видань за 1908 р. Вона дала підстави В. Доманицькому стверджувати, що у 1908 р. було видано вдвічі більше українських книжок, ніж у 1906 та 1907 рр. До того ж зазначено, що лідером у видавничій справі був Київ (йому належало 154 назви видань), за ним йшов Петербург (18), далі Москва (16), Полтава (10), Харків (9), Чернігів та Одеса (по 3), Катеринодар, Грубешів, Ромни, Кобеляки, Лозова (по 1). Дослідник в огляді систематизував видання за рубриками: перекладна література (красне письменство і драматичні твори), оригінальні твори та збірники, науково-популярні видання, етнографічні і лубочні видання, оригінальні драматичні твори, довідкові видання, наука та публіцистика, поезія, музика. До кожної рубрики автор додавав кількість видань, відзначив покращення їх якості через перехід від приватних видавців до цензурованих, тобто тих, які видавались видавництвами.

В. Доманицький відображає і накладі видань, перераховує видавництва, нові літературні імена, а також озвучує факт, що українська література у всеросійському масштабі, у порівнянні з літературами інших народів, перейшла з 12 на 8 місце (за кількістю виданих книг).

Автор стежить у «Раді» за повнотою бібліографічних оглядів інших авторів, іноді доповнює їх. Так, у статті «До української бібліографії» [37] він коректує бібліографічний огляд української літератури за 1907 р. Д. Дорошенка. На його думку, у подібних матеріалах мали б значитись усі українські видання без

винятку, без їх відбору за критеріями важливості або цінності, бо кожна книжка була історичним фактом для дослідника історії української літератури, або видавничої справи. Зі статті стає відомо, що джерелом для доповнень матеріалів Д. Дорошенка стала інформація «Правительственного вестника» за другу половину 1907 р. з переліком усіх видань, що вийшли у Росії. Даними цього офіційного видання В. Доманицький поправив статистику Д. Дорошенка та суттєво доповнив його бібліографію.

Отже, огляд різножанрових матеріалів В. Доманицького, виявлених нами в газеті «Рада», привів до таких висновків: публіцист був одним із найпопулярніших авторів української газети, почавши співпрацю з нею з першого року її видавничого життя. Як свідчить бібліографія його публікацій, у 1906 р. автор надрукував у «Раді» 11 своїх матеріалів, серед них: 4 передові статті, присвячені політичним темам, 2 статті відведені темі споживчої кооперації, кілька статей – творчій спадщині Т. Шевченка: її провідним темам, особистому збиранню В. Доманицьким творів великого українця для видання повної версії «Кобзаря», знахідкам нових автографів тощо.

У 1907 р. тематика праць В. Доманицького в «Раді» розширюється. Окрім зазначених уже тем, він інформує читачів про український національний рух у Петербурзі, куди переїхав, аби уникнути репресій в Україні. Зокрема, публікує інформаційний матеріал про склад української Громади у Петербурзі, про перші збори у столиці українського клубу, про діяльність Державної Думи. Переважно підписує свої матеріали псевдонімом *Колодяньський В.* У 1907 р. В. Доманицький подає в газеті кілька біографічних нарисів про депутатів-українців у Державній Думі. З кінця цього ж року автор почав друкувати на шпальтах «Раді» один із найцікавіших публіцистичних матеріалів: кількарічний цикл статей «Листи з-за границі» з цінними спостереженнями, враженнями, біографічними, історичними та етнографічними даними. Також р. В. Доманицький починає друкуватись і у бібліографічній рубриці «Раді». Окремі його дописи зустрічаються в актуальній для того року газетній рубриці – «До виборів в Україні». Діяч продовжує друкувати і матеріали Шевченківської тематики: повідомляє про знахідки нових творів поета, вихід «Кобзаря» 1907 р. за його редакцією. Усього за 1907 р. нами виявлено 18 різножанрових матеріалів автора в «Раді».

В. Доманицький активно співпрацює з «Радою» і в 1908 р., проживаючи за межами України: у Закопаному, Кракові, Криворівні. Того року він надрукував у «Раді» 33 матеріали, кожен з яких має важливе джерельне значення до історії національних рухів, їх особливостей у різних народів, літературознавства, історії споживчої кооперації в Україні та за її межами, української бібліографії. На особливу увагу заслуговують статті про М. Вовчка та її літературну спадщину, спогади про В. Антоновича, публіцистичні нариси про національне відродження в інших народів та в Наддніпрянщині. Автор у ряді статей проводить паралелі між національним життям різних народів та знаходить в історичній долі поневолених народів чимало подібного. У 1908 р. В. Доманицький друкує цінні на фактичну інформацію статті про споживчу кооперацію в Наддніпрянщині, Галичині та Польщі, звертає увагу українського читача на ті форми національного життя в

інших народів, які треба було запозичити й українцям.

У 1908 р. на сторінках «Ради» В. Доманицький заявив себе як поважний бібліограф, подаючи розлогі й кваліфіковані бібліографічні огляди «Записок НТШ», «Жерел до історії України-Руси», тощо. У 1908 р. на сторінках «Ради» він виступає і як рецензент найвідоміших книжкових видань, наприклад «Історії України-Руси» М. Грушевського, «Календаря «Просвіти» на 1909 рік», серії книжок практично-довідкового змісту. Новим виданням автор дає власні оцінки, визначає їхнє інформаційне значення для популяризації певних знань, в окремих випадках зауважує й недоліки, тобто професійно рецензує праці, що потрапили в поле його уваги.

В. Доманицький активно співпрацює з «Радою» і в 1909 р., надрукувавши в газеті 31 матеріал. З 1909 р. він публікує щоквартальні бібліографічно-презентаційні статті, що відображали розвиток української книговидавничої справи. Важливими у подібних матеріалах були порівняльні дані (через кількісні співвідношення) виданої книжкової продукції в українців та в інших народів. Автор відображав ці співвідношення у цифрах, які свідчили про високий рівень видавничої справи в Україні. У 1909 р. провідною темою публіцистики Василя Миколайовича залишається національне відродження в інших народів (наприклад, він друкує інформаційну статтю про прибалтійський народ, будуючи її на цікавих паралелях, в які вплітає й історичні шляхи наддніпрянського та галицького українства, що надали двом гілкам одного народу певних відмінностей). Продовжує у цей рік В. Доманицький і свої неповторні «Листи з-за границі», наповнюючи їх новими джерельними сюжетами. Автор змінює лише їх географію та імена персонажів.

Сім інформаційних статей В. Доманицького побачили світ на сторінках «Ради» і в останній рік життя автора – 1910-ий. Він продовжує презентувати поточне українське книжкове видавництво, описує свою подорож у Францію, лікування в Аркашоні, тощо.

Отже, В. Доманицький належав до найцікавіших та найпопулярніших авторів української газети «Рада». Він мав добрі взаємини з видавцем газети – Є. Чикаленком, окремі свої матеріали друкував на його замовлення. До провідних тем діяча в українській газеті належали: національний рух (його історичні умови, форми, особливості, здобутки) в Україні та в європейських народів, особливості національного життя в Галичині, паралелі між національними рухами в інших народів та в українців, українське книговидавництво та література, збирання, збереження і публікація творчої спадщини Т. Шевченка, Марка Вовчка, П. Куліша, М. Аркаса.

Опубліковані бібліографічні матеріали В. Доманицького дають підстави визнати його одним з найповажніших бібліографів української газети, бо його матеріалам цього жанру притаманна багата інформативність, конкретність, зосередження на найважливіших, або дискусійних моментах праць. Виявлені матеріали В. Доманицького в «Раді» є цінним історичним джерелом для різногалузевих досліджень: літературознавчих, історичних, біографічних та бібліографічних. Окремі вносять ясність у дискусійні питання, доповнюють, або й цілком їх розв'язують.

**Бібліографія матеріалів В. Доманицького,
друкованих в «Раді» (1906–1910 роки)**

1906 рік

1. Доманицький В. Доля України в поезії Шевченка // 1906. – 17 вересня (сентября). – № 3. – С. 2–3.
2. Доманицький В. Не святі горшки ліплять (Про потребительні крамниці) // 1906. – 21 вересня (сентября). – № 6. – С. 2–3.
3. [Доманицький В.] Чорна й біла кість // 1906. – 22 вересня (сентября). – № 7. – С. 1.
4. [Доманицький В.] Чи власність селянська свята? // 1906. – 22 вересня (сентября). – № 7. – С. 1–2. – Підп.: В. Колодянин.
5. [Доманицький В.] З'їзд партії «Народньої Свободи» // 1906. – 26 вересня (сентября). – № 10. – С. 1; 28 верес. – № 12. – С. 1.
6. [Доманицький В.] Маленький фельетон. Де-що про громадянську мораль // 1906. – 27 вересня (сентября). – № 11. – С. 3. – Підп.: В. Д-ій.
7. [Доманицький В.] Указ 5-го октябрю // 1906. – 10 жовтня (октябрю). – № 22. – С. 1. – Підп.: В. Д-ій.
8. [Доманицький В.] На певнім шляху // 1906. – 13 жовтня (октябрю). – № 25. – С. 1. – Підп.: В. Д.
9. [Доманицький В.] В справі видання повного «Кобзаря» // 1906. – 14 жовтня (октябрю). – № 26. – С. 3, рубрика «Література, наука і умілість».
10. [Доманицький В.] Б. Познанський (Некролог) // 1906. – 18 жовтня (октябрю). – № 29. – С. 3. – Підп.: В. Д.
11. [Доманицький В.] З життя Звенигородчини // 1906. – 8 грудня (декабрю). – № 73. – С. 1

1907 рік

12. [Доманицький В.] Звенигородський повіт // 1907. – 16 січня (января). – № 12. – С. 4, рубрика «Дописи».
13. [Доманицький В.] С. Голяки // 1907. – 20 січня (января). – № 16. – С. 4, рубрика «Дописи».
14. [Доманицький В.] Царський маніфест 17-го октябрю 1905 року. С.-Петербургъ, 1906, стр. 1–16, 16° // 1907. – 13 січня (января). – № 10. – С. 4. – Підп.: В. Д., рубрика «Бібліографія».
15. [Доманицький В.] Звенигородський повіт // 1907. – 6 лютого (февреля). – № 30. – С. 3. Рубрика «До виборів по Україні».
16. [Доманицький В.] Посол до Думи Державної С. В. Нечитайло // 1907. – 8 лютого (февреля). – № 32. – С. 3. – Підп.: В. Д.
17. [Доманицький В.] Посол до Державної Думи. В. Волк-Карачевський // 1907. – 11 лютого (февреля). – № 35. – С. 3–4. – Підп.: В. Д.
18. [Доманицький В.] Наші обов'язки до пам'яті великого поета // 1907 – 28 лютого (февреля). – № 49. – С. 1–2.
19. Доманицький В. Ще нові матеріяли до «Кобзаря» Шевченка // 1907 –

29 березня (марта). – № 74. – С. 3–4.

20. [Доманицький В.] Михайло Грушевський. Про старі часи на Україні. Видання «Благотворит. Общества издания общепользных и дешевых книгъ», № 51. С.-Петербург, стр. 1–176. Ціна 20 коп. // 1907 – 1 квітня (апріля). – № 77. – С. 4. – Підп.: В. Д-ий, рубрика «Бібліографія».

21. [Доманицький В.] В Державній Думі (Од власного корреспондента). 1 мая 1907 року // 1907 – 5 травня (мая). – № 103. – С. 1. – Підп.: Колодянський В.

22. [Доманицький В.] З'їзд повномочних од Потребительних крамниць // 1907 – 31 травня (мая). – № 124. – С. 3. – Підп.: Потребитель.

23. [Доманицький В.] Після розпуску Думи // 1907. – 9 червня (іюня). – № 131. – С. 1. – Підп.: Колодянський В.

24. [Доманицький В.] Кого посилає народ у третю Думу // 1907. – 5 жовтня (октября). – № 224. – С. 1. – Підп.: В. Д.

25. [Доманицький В.] Склад Петербурзького Українського клубу «Громада» // 1907. – 7 жовтня (октября). – № 226. – С. 3. – Підп.: L. Z.

26. [Доманицький В.] Про нове видання «Кобзаря» Шевченка // 1907. – 13 жовтня (октября). – № 231. – С. 4, рубрика «З наукового, літературного та артистичного життя».

27. Доманицький В. Нечувана літературна експропріяція // 1907. – 15 ноября. – № 257. – С. 3. – Підп.: В. Д-ий.

28. Доманицький В. Листи з-за границі (В дорозі од Петербурга до границі. – Краків і краківські українці. – Смерть Виспянського і голос українців з приводу того. – Скульптор Гаврилко з Полтавщини) // 1907. – 23 ноября. – № 263. – С. 2; (Дорога од Кракова до Закопаного. – Мазури. Українська мова в галицьких вагонах. – Українська колонія у Закопаному. – Де-що про українську баціллу) // 29 декабря. – № 290. – С. 2–3.

1908 рік

29. Доманицький В. «Słowiański Świat» – Москвофильський сват // 1908. – 20 января (2 лютого). – № 17. – С. 1–2.

30. Доманицький В. Як мед то й ложку! (З приводу статті Ф. Красицького «Ілюстрована історія України», – ЛНВ[істник] за січень) // 1908. – 8 февраля (21 лютого). – № 32. – С. 3.

31. [Доманицький] С. Колодисте // 1908. – 16 февраля (29 лютого). – № 39. – С. 4, рубрика «Дописи».

32. Доманицький В. Листи з-заграниці (Закопанське життя-буття. «Братня поміч». Приклад для нас, як скоріш пам'ятник Шевченкові збудувати. Галичанські чудасії. Про українську колонію) // 1908. – 17 февраля (1 березня). – № 40. – С. 2–3; (Де-що про звичаї галичанські. «Кабарет». Масляна. «Селянська» труппа в Закопаному) // 30 марта (12 квітня). – № 75. – С. 2–3; (Весна у Закопаному. Закопане і Давос. Вигоди й невигоди Закопаного) // 2 мая (15 травня). – № 101. – С. 2–3; (Музей Чарторийських і «Музей Народовий» у Кракові. Українська торгівля насінням у Кракові. Українські інституції у Львові. «Народна Гостинниця») // 25 мая (7 червня). – № 120. – С. 2–3; (Гуцульщина. Особливості на перший погляд. Най-

більші «добродії» гуцула. *Духовенство. Піп – чорт. Храм в гуцульському селі. Гуцульське убрання. Про казань у Гуцульщині і у нас* // 31 юля (13 серпня). – № 175. – С. 2–3; (Звідки взялася назва «гуцули»? *Гуцульська мова, її архаїчність. Чим гуцульська мова різниться від галицької, а наближається до наддніпрянської?.. Характерні гуцульські слова*) // 14 сентября (27 вересня). – № 210. – С. 2–3.

33. Доманицький В. Брати наші не куняють... (Про кооперацію у Галицьких та Буковинських українців) // 1908. – 6 марта (19 березня). – № 55. – С. 2.

34. Доманицький В. Пам'яті незабутнього учителя (Спомини про В. Б. Антоновича) // 1908. – 16 марта (29 березня). – № 64. – С. 1–2.

35. Доманицький В. Рец. на: Українське Бжільництво. *Ілюстрована часопись поступового бжільництва. Рік II. Частини I–II; Горбачев К. Гнилець і боротьба з ним у дуплянках та рамкових вуликах. 3 4 малюнками в тексті. Видання часопису «Українське Бжільництво» у Петербурзі, 1908* // 1908. – 20 марта (2 квітня). – № 67. – С. 4, рубрика «Бібліографія».

36. [Доманицький] Нове видавництво // 1908. – 23 марта (5 квітня). – № 70. – С. 4.

37. Доманицький В. До української бібліографії // 1908. – 10 априля (23 квітня). – № 84. – С. 3.

38. Доманицький В. Історія України-Руси. Написав М. Грушевський. Т. VI. *Життя економічне, культурне, національне XIV–XVII віків.* – 667 с. // 1908. – 24 мая (6 липня). – № 119. – С. 2–3.

39. Доманицький В. «Отреченная» книжка та пропащі люде // 1908. – 4 юня (17 липня). – № 127. – С. 1.

40. [Доманицький В.] Правдивий голос поляка про українську літературу // 1908. – 11 юня (24 червня). – № 133. – С. 1–2. – Підп.: В. Д.

41. [Доманицький В.] Літній театр купецького саду // 1908. – 15 юня (28 червня). – № 137. – С. 3–4. – Підп.: В. Д.

42. Доманицький В. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові (тт. LXXXI–LXXXII за р. 1908) // 1908. – 20 юня (3 липня). – № 141. – С. 2–3.

43. Доманицький В. Рец. на: Твори Тараса Шевченка. Кобзар. Том I (1838–1847). Том II (1847–1861). – Львів, 1908 // 1908 – 18 юля (31 липня). – № 164. – С. 3, рубрика «Бібліографія».

44. [Доманицький В.] Записки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. (Т. LXXXIII, кн. III, 1908 р.) // 1908. – 23 юля (5 серпня). – № 168. – С. 2–3. – Підп.: В. Д.

45. Доманицький В. Памяти Марка Вовчка // 1908. – 27 юля (9 серпня). – № 172. – С. 2–3.

46. Доманицький В. Цінний національний дар // 1908. – 26 августа (8 вересня). – № 195. – С. 1.

47. Доманицький В. Селяне послі (Допис з Галичини) // 1908. – 4 сентября (17 вересня). – № 202. – С. 1; 5 верес. – № 203. – С. 1–2.

48. [Доманицький В.] Новини нашої сцени // 1908. – 26 сентября (9 листопада). – № 220. – С. 4. – Співавтор: Павловський М.

49. Доманицький В. Рец. на Др. Михайло Кос. Про полові справи. *Друге роз-*

ширене видання з образками. Літературно-наукова бібліотека, ч. 108. У Львові, 1908. стр. 1–90, in 16. Ціна 55 коп. // 1908. – 14 октябрю (27 листопада). – № 234. – С. 4. – Підп.: В. Д., рубрика «Бібліографія».

50. Доманицький В. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Т. LXXXIV // 1908. – 15 жовтня (28 листопада). – № 235. – С. 2–3. – Підп.: В. Д.

51. Доманицький В. Чому я не негр?! // 1908. – 17 октябрю (30 листопада). – № 237. – С. 2–3.

52. Доманицький В. Рец. на Календар Просвіти 1909. Ч. 345. У Львові, I–XVI, 1–16, 1–124, 1–72 + оголошення. Ціна 1 корона // 1908. – 1 ноябрю (13 грудня). – № 250. – С. 4. – Підп.: В. Д., рубрика «Бібліографія».

53. Доманицький В. Про потребителні товариства у Польщі та у нас // 1908. – 4 ноябрю (16 грудня). – № 252. – С. 2–3. – Підп.: В. Д-ий.

54. Доманицький В. Словаки // 1908. – 3 декабрю (16 грудня). – № 276. – С. 1–2; 4 декабрю (17 грудня). – № 277. – С. 2–3; 5 декабрю (18 грудня). – № 278. – С. 2–3; 10 декабрю (23 грудня). – № 281. – С. 2; 11 декабрю (24 грудня). – № 282. – С. 2–3.

55. Доманицький В. Лихо од української «інтелігенції» (Життєвий парадокс) // 1908. – 18 декабрю (31 грудня). – № 288. – С. 2.

56. Доманицький В. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Том LXXXV (кн. V за рік 1908) // 1908. – 28 декабрю (10 січня). – № 295. – С. 3. – Підп.: В. Д.

1909 рік

57. Доманицький В. «Господарь і Промисловець», орган «Краєвого союзу господарсько-молочарського» в Стрию. Річник I, ч. I // 1909. – 9 января (22 січня). – № 6. – С. 3–4.

58. Доманицький В. Про відродження летголів // 1909. – 10 января (23 січня). – № 7. – С. 2–3.

59. Доманицький В. Листи з-за границі (Листи з-за границі) (Знову Закопане. Про патріотів і «патріотів». Наскок «гайдамацький» на Закопане. Де що про українську пресу) // 1909. – 27 января (9 лютого). – № 21. – С. 2; (Просвітно-економічний конгрес у Львові. Єдність психіки українського народу. Битва «юношей» з «стариками». Митрополит, якого в нас не бачили) // 13 февраля (26 лютого). – № 35. – С. 2–3; (Санаторія доктора Длуського. Пацієнти «демократи» і «аристократи». Дорогий песик та фальшивий граф. Земляки та найблизчі сусіди (росіяне). «Патріот» дурно хліба не їсть. Як розважають себе пацієнти. Чого вартий славянський пацієнт) // 3 октябрю (16 жовтня). – № 222. – С. 2; 4 октябрю (17 жовтня). – № 223. – С. 2–3.

60. Доманицький В. Шлях до згоди (*Litwa, miesięcznyk illustrowany litewski w języku polskiem*) // 1909. – 5 февраля (18 лютого). – № 28. – С. 2; 7 февраля (20 лютого). – № 30. – С. 3; 8 февраля (21 лютого). – № 31. – С. 2–3.

61. Доманицький В. Князь Володимир Святий та хрещення Руси. 3 малюнками. Переказав В-р. Видавництво «Промінь» V, 1. Одеса, 1909. 1–24+I–VII. Ціна 5 коп. // 1909. – 12 февраля (25 лютого). – № 34. – С. 4.

62. Доманицький В. Альбом українських історичних портретів // 1909. – 14 февраля (27 лютого). – № 36. – С. 1.

63. Доманицький В. Записки Наукового Т-ва ім. Шевченка. Том LXXXVI // 1909. – 21 февраля (6 березія). – № 42. – С. 2.
64. Доманицький В. М. Л. Щербина. Земля, рослини і тварі. *Популярно-науковий, натурально-історичний нарис*. Київ, 1909, 1–30. Ціна 15 коп. // 1909. – 21 февраля (6 березія). – № 42. – С. 4.
65. Доманицький В. Де-що про народню освіту // 1909. – 28 февраля (13 березія). – № 48. – С. 1.
66. Доманицький В. Українське письменство року 1908 (Бібліографічний огляд). **І. В Росії** // 1909. – 17 марта (30 березія). – № 62. – С. 1–2.
67. Доманицький В. Памяти Миколи Аркаса // 1909. – 21 марта (3 квітня). – № 66. – С. 1.
68. Доманицький В. Є. Архипенко. Щоденник пасічника на 20 пнів. № 3. *Видання часопису «Українське бжільництво»*. У Києві, 1909. Ціна 10 коп. // 1909. – 27 марта (9 квітня). – № 70. – С. 3.
69. Доманицький В. Записки Українського Наукового Товариства в Києві. Книга III // 1909. – 2 апріля (15 квітня). – № 73. – С. 2–3. – Підп.: В. Д.
70. Доманицький В. Жерела до історії України-Руси. **Видає археографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка. Том XIII. Матеріали до історії української козаччини по р. 1631**, у Львові, 1908, I–XI, 1–407 // 1909. – 7 апріля (20 квітня). – № 77. – С. 2.
71. Доманицький В. В обороні мертвих од живих (з приводу «Споминів про Марка Вовчка» Ганни Барвінок) // 1909. – 16 апріля (29 квітня). – № 85. – С. 2–3.
72. Доманицький В. В. Дубровський. Українсько-Російський Словник. Редакція І. Стешенка. *Видавництво «Час» у Києві*. Київ, 1909, 1–8, 1–319. Ц. 75 коп. // 1909. – 16 апріля (29 квітня). – № 85. – С. 3–4.
73. Доманицький В. Записки Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. Том LXXVII (Р. 1909, кн. I) // 1909. – 1 мая (14 травня). – № 98. – С. 2. – Підп.: В. Д-й.
74. Доманицький В. Українська та про Україну література в році 1909 // 1909. – 7 мая (20 травня). – № 103. – С. 2.
75. Доманицький В. [Відповідь на лист Ів. Стешенка] // 1909. – 17 іюня (30 червня). – № 136. – С. 3.
76. Доманицький В. Д. І. Яворницький. *Матеріали до біографії Т. Г. Шевченка*. Катеринослав, Року Божого 1909, стр. 48+IV. Ціна 50 коп. // 1909. – 7 октябрю (20 жовтня). – № 225. – С. 3–4.
77. Доманицький В. Українська література в Росії 1909 року. I. Українські видання за січень, лютий і марець // 1909. – 9 октябрю (22 жовтня). – № 227. – С. 2.
78. Доманицький В. Гр. Дорошенко. *Як вести торгові книги в крамницях*. Київ, 1909, стор. 31. Ціна 10 коп. // 1909. – 16 октябрю (29 жовтня). – № 233. – С. 4.
79. Доманицький В. Я. Доброумов. *Руководство по счетоводству для небогатых Обществ Потребителей*. Никольськ, 1909, 55 стр. Ц. 25 коп. (з пересилкою – 40 к.) // 1909. – 16 октябрю (29 жовтня). – № 233. – С. 4.
80. Доманицький В. Брехати – не ціпом махати (з приводу одного «геніально-го откритія») // 1909. – 4 ноябрю (17 листопада). – № 249. – С. 2–3.

81. Доманицький В. Богдан Лепкий. Начерк історії української літератури. Книжка I (до нападів татар). Коломия, 1909. «Загальна бібліотека», № 1–6, стор. 320 // 1909. – 11 ноября. (24 листопада). – № 255. – С. 3–4.

82. Доманицький В. Записки Наукового Товариства імені Шевченка у Львові 1909 р. Том LXXXVIII, LXXXIX і XC, кн. II, III і IV // 1909. – 15 ноября (28 листопада). – № 259. – С. 3–4. – Підп.: В. Д.

83. Доманицький В. Плетемо ретязь самі на себе... // 1909. – 18 ноября (31 листопада). – № 261. – С. 1.

84. Доманицький В. Українська література в Росії 1909 року. III. Видання за липень, серпень і вересень // 1909. – 21 ноября (3 студня). – № 264. – С. 3–4.

1910 рік

85. Доманицький В. Українська література в Росії 1909 року. IV. Видання за жовтень, листопад і грудень (октябрь, ноябрь і декабрь) // 1910. – 22 января (4 лютого). – № 17. – С. 2–3.

86. Доманицький В. Листи з-за границі. По дорозі у Францію. «Приємна» зустріч в Бордо. Аркашон колись і тепер // 1910. – 30 апреля (13 травня). – № 97. – С. 2.

87. Доманицький В. Листи з-за границі. «Плюси» й «мінуси» аркашонського життя. Де що про дітей французьких та руських // 1910. – 2 мая (15 травня). – № 99. – С. 2.

88. Доманицький В. Маленький фельетон. «На нашій, не своїй землі» (Quasi una fantasia) // 1910. – 5 мая (18 травня). – № 101. – С. 2–3. – Підп.: В. Д-ий.

89. Доманицький В. Пам'яті Б. Д. Грінченка // 1910. – 9 мая (22 травня). – № 105. – С. 2.

90. Доманицький В. Листи з-за границі. Як французи нас малюють // 1910. – 14 мая (27 травня). – № 109. – С. 1–3.

91. Доманицький В. Українська література в Росії 1910 року. I. Видання за січень–марець // 1910. – 20 мая (2 червня). – № 114. – С. 2.

Примітки:

¹ Василь Доманицький. З науково-творчої спадщини. Статті, рецензії, огляди, бібліографія. У двох книгах / Упор., автор передмови і редактор : В. Т. Поліщук. Черкаси : видавець Чабаненко Ю., 2010. 409 с.

² Невтомний робітник на рідній ниві. Василь Миколайович Доманицький. Науково-допоміжний біобібліографічний покажчик / Уклад. : Л. Т. Демченко, Н. В. Адешелідзе. Черкаси, 2010. 59 с.

³ Там само. С. 30 (№ 111).

⁴ Там само. С. 31.

⁵ Там само. С. 30.

⁶ Старовойтенко І. Євген Чикаленко і Василь Доманицький у короткому епістолярному діалозі (1908–1910) // Сіверянський літопис. Чернігів, 2006. № 6. С. 3–16.

⁷ Альманах бібліофілів. Дрогобич : Коло, 2015. Книга перша. С. 37–63.

⁸ Чикаленко Є. Спогади (1861–1907). К. : Темпора, 2003. С. 257.

⁹ Для уникнення повторів у джерельному огляді газетних матеріалів В. Доманицького у такий спосіб посилатимемось на цифрові позиції бібліографії, уміщеної у кінці статті.

¹⁰ Чикаленко Є. Спогади (1861–1907)... С. 257.

¹¹ Старовойтенко І. Вказ. праця. С. 5–6.

¹² Там само. С. 6.

¹³ Там само. С. 7.

¹⁴ У зазначених виданнях друкувалось кілька рецензій на «Історію України-Русі»: у ЛНВ рецензія В. Липинського під заголовком «Історія України Мик. Аркаса» (1908. Кн. VIII. С. 307–318). У цій же книзі ЛНВ побачила світ і відома критична рецензія М. Грушевського на «Історію України-Русі». Вона називалася «До рецензії д. Липинського» (1908. Кн. VIII. С. 318–323). Згодом відгук на працю М. Аркаса подав у «Раді» В. Піснячевський. Він друкувався під заголовком «Маленький фельетон. З хвиль життя» (22 серпня 1908 р., с. 2–3). На нього знову відповів М. Грушевський статтею «На українські теми. Ще про культуру і критику» (ЛНВ. Львів, 1908. Кн. X. С. 121–136). У ній автор заперечував похвальні думки В. Піснячевського, і ще раз назвав працю М. Аркаса невдалою, шкідливою і не вартою того, щоб її поширювати серед українського громадянства. На його думку, вона завдавала великої шкоди справі відродження національної свідомості.

¹⁵ Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 47. № 731–742; Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Ф. III. № 52099–52129.

¹⁶ Рада. К., 1906. № 10. 26 вересня. С. 3.

¹⁷ [Кревецький І.] Перше повне видання Шевченкового «Кобзаря» // Рада. К., 1907 26 січн. № 21. С. 4.

¹⁸ Стешенко Ів. В справі українського словника «Час», випущеного під моєю редакцією // Рада. 1909. № 136. 17 юня. С. 3.

Inna Starovoitenko. Vasyl' Domanytskyj' creative heritage in the newspaper «Rada» (1906–1910). The article comprehensively presents the creative heritage of the well-known Ukrainian journalist, literary critic, public figure, publisher Vasyl' Domanytskyj in the daily Ukrainian newspaper «Rada». The newspaper materials of the talented author are systematized according to the genre criterion; their main themes, peculiarities, source value for the study of plots of the Ukrainian history, literary studies, book publishing and bibliography are determined. At the end, the collected bibliography of V. Domanytskyj in the «Rada» is added; it counts 91 positions of materials of different genre: advanced, journalistic, literary articles, biographical essays, ethnographic materials, bibliographic reviews of the Ukrainian book publishing process.

Key words: V. Domanytskyj, «Rada», journalism, bibliography, the Ukrainian national movement.

Отримано: 27.06.2018 р.